

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Херсонський державний університет

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА
АРХЕОЛОГІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА
ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР**

**МАТЕРІАЛИ
ІХ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ**

21 травня 2026 року

Івано-Франківськ – 2026

УДК: 93/94:902:001.891

*Затвердила вчена рада Херсонського державного університету
(протокол від 29.06.2026 № 19)*

Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір:
Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Редкол.: к.і.н., доц.
Н.М.Кузовова (відп. ред.) та ін. Херсон: Вид-во ХДУ, 2026. 125 с.

Редакційна колегія:

Батенко Г.В., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Бойков О.Ю., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Водотика С.Г., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Кузовова Н.М., кандидатка історичних наук, доцентка, в.о.завідувача кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Михайленко Г.М., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Черемісін О.В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету

Рецензенти:

Рижева Н.О., докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри історії Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Безлуцька О.П., доцентка, кандидатка історичних наук, доцентка, Херсонська державна морська академія

У збірнику вміщено матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених 21 травня 2026 року в Херсонському державному університеті. Збірник висвітлює актуальні питання історії та археології.

Розрахований на здобувачів вищої освіти, вчителів, викладачів закладів вищої освіти, краєзнавців.

ISBN 978-617-8670-55-9

ЗМІСТ

Базалій Л., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ	5
Бондар В., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ЛЕСЬ КУРБАС І МИКОЛА КУЛІШ: ТЕАТР ЯК ЗАСІБ КУЛЬТУРНОГО СУПРОТИВУ В УМОВАХ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ	9
Василенко М., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ТА АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНЩИНИ В 2022 РОЦІ.....	13
Вітрюк В., м. Київ ІНСТИТУЦІЙНІ ПРАКТИКИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ОБНОВЛЕНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 1920–1930-Х РР.....	19
Галета Д., Мищик Л. (наук. кер.), м. Ніжин ГІБРИДНІ СТРАТЕГІЇ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ	26
Гевак Ю., Мальчикова Д. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ (2022-2026) У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	33
Генсьорський В., м. Варшава ПРАВОСЛАВНА САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРА ХЕРСОНЩИНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСТОРОВОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ В УМОВАХ ІСТОРИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ І ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ.....	40
Гранченко М., Хрящевська Л. (наук. кер.), м. Миколаїв ІСТОРІЯ ОСВІТИ ОДЕСИ В КІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ.....	48
Грицай Д., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ІСТОРИЧНОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРАХ	52
Данилюк К., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВЕЛИКИЙ ЛУГ У ПРОСТОРІ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ПІСЛЯ ПІДРИВУ КАХОВСЬКОЇ ГЕС.....	59

Кляшторний Н., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ МЕТОДИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПАЛЕОГЕНЕТИКА У ПОЛЬОВИХ УМОВАХ.....	61
Кушнір С., Дрогобицька О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ДОЗВІЛЯ В ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ МІСТ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)	66
Лисенко Д., Водотика С.Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПРАКТИКИ СЕЛЯНСЬКОГО СПРОТИВУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНА ТЯГЛІСТЬ ВІД ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ ДО УМОВ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ.....	73
Рахімов З., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ В ХVІ-ХVІІІ СТ. У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	78
Самойлов М., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ КАПЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ АНГЛІЇ.....	83
Скляренко В., Чорба М. (наук. кер.), м. Балта ОКУПАЦІЯ ТА ДЕОКУПАЦІЯ ХЕРСОНЩИНИ ЯК ПРИКЛАД ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	87
Скрипник Д., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ МІСЬКИЙ ПРОСТІР ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРОЄКТІВ КІНЦЯ ХVІІІ СТ. ДО ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2022 р.....	92
Стовбуха Р., Кедун І. (наук. кер.), м. Ніжин ПЕРСПЕКТИВИ НЕРУЙНІВНИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НІЖИНА.....	97
Федоров І., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ НА ХЕРСОНЩИНІ (1917-1921 рр.).....	103
Федяєв М., Бойков О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПОРІВНЯННЯ НІДЕРЛАНДСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ХVІ – ХVІІ СТ. ТА ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ.....	107
Чистякова А., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕСТФАЛЬСЬКОЇ ТА ВІДЕНСЬКОЇ СИСТЕМ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	112
Щербатюк П., Білобровець О. (наук. кер.), м. Житомир АКТИВІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКОГО РУХУ НА ВОЛИНІ ПІСЛЯ ЛЮТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	117

УДК 94(477)«17»:37.016

Лариса БАЗАЛІЙ,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія та громадянська освіта
Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий
керівник: Кузовова Н.М., канд.іст.н., доц.

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

***Анотація.** Стаття аналізує життєвий шлях та суспільно-політичні погляди гетьмана Івана Скоропадського в контексті державотворчих процесів Гетьманщини початку XVIII століття. Особливу увагу приділено його спробам зберегти автономію козацької держави в умовах тиску Російської імперії та паралелям між історичними подіями й сучасними викликами, що постали перед Україною. Матеріал має педагогічний потенціал і може бути використаний для формування громадянських та патріотичних цінностей учнів на уроках історії.*

***Ключові слова:** Іван Скоропадський, Гетьманщина, козацька держава, автономія, Петро I, державотворення, політичні погляди, історичний портрет, патріотичне виховання, шкільний курс історії.*

Актуальність теми. У сучасних умовах російської агресії проти України, економічних труднощів та матеріальних викликів у сфері культури й науки в умовах війни, перед українським суспільством стоїть першочергове завдання – зберегти суверенітет держави та подолати наявні випробування. В історії України неодноразово поставав виклик захисту самостійності, і гетьмани та кошові отамани робили спроби її відстояти. Тому розуміння процесів державотворення та врахування історичного досвіду є надзвичайно важливими для сучасності. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз діяльності гетьмана Івана Скоропадського, за правління якого припинилося державотворення автономної Гетьманщини та розпочався розпад козацького устрою, започаткованого Богданом Хмельницьким. У його намаганнях зберегти

збройні сили, фінансову систему, територію та органи влади простежуються виразні паралелі з сучасністю, адже сьогодні Україна стикається з подібними викликами.

Рід Скоропадських відіграв помітну роль в історії України. Двоє його найвизначніших представників: Іван Скоропадський та Павло Скоропадський, - у різні історичні періоди були гетьманами. Найвірогідніше, перші відомі представники роду Скоропадських були українцями. Скоропадські стали активними учасниками не тільки виникнення, а й розвитку й занепаду козацької держави.

Частина дослідників, зокрема Д. Дорошенко, Т. Коструба, В. Модзалевський та О. Прицак, пов'язували початки роду з уманським шляхтичем Федором, який воював у війську Богдана Хмельницького та загинув у битві під Жовтими Водами 1648 року. Однак інші історики, зокрема Г. Папакін і Н. Яковенко, вважають Федора та його сина Іллю міфологізованими постатями, оскільки документальних підтверджень їхнього існування не виявлено. Це питання залишається дискусійним і потребує подальших досліджень.

Документально підтверджена історія роду починається з Івана Скоропадського та його братів – Павла і Василя. Після навчання в Києво-Могилянській колегії Іван Скоропадський розпочав військово-політичну кар'єру при гетьмані Петрові Дорошенку, згодом служив у Михайла Ханенка та Івана Самойловича. З Іваном Мазепою його пов'язували близькі стосунки; Скоропадський належав до кола мазепинців і обіймав низку високих посад, на які був призначений Мазепою: генерального бунчужного, другого генерального осавула, а згодом – стародубського полковника [1].

Попри тривалу співпрацю з Мазепою, Скоропадський не підтримав його у 1708 році, коли гетьман закликав старшину приєднатися до шведського війська. Він обрав орієнтацію на Московську державу й 6 листопада 1708 року отримав гетьманську булаву з волі Петра I. Водночас Скоропадський підтримував контакти з Пилипом Орликом – гетьманом в

еміграції. Окремі дослідники припускають, що він міг брати участь у створенні Конституції Української козацької держави.

Іван Скоропадський прагнув і все робив для того, щоб зберегти козацький устрій, який був установлений при Богдані Хмельницькому. Іван Ілліч протягом гетьманування намагався протистояти проти деспотичної та колоніальної політики Петра I й захищати залишки автономії Гетьманщини. Іван Скоропадський був позбавлений реальної влади, а тому не міг відчутно впливати на становище України [2]. «Гетьман втрачав свій авторитет, і не тільки чужинці, а й українці, звертаючись до московських бояр, виходили цим брудним шляхом на поверхню життя – здобували вигідні посади і маєтки. Гетьманові не сила було вести з ними боротьбу» [2]. Але не припиняв своїх спроб, від початку неуспішних: «На думку О. Путро, гетьман від самого початку був приречений на невдачу в своїх діях, на нього тиснули три фактори: крах виступу І. Мазепи, антиукраїнська політика російського уряду та Петра I, виснажлива війна, що знекровлювала Україну» [3].

З огляду на опрацьовані джерела можна зробити висновок, що обставини того часу вплинули на формування суспільно-політичних поглядів Івана Скоропадського, ще до обрання гетьманом, викристалізували його ідею збереження державного самоврядування та національної автономії. Великий вплив на погляди Івана Ілліча мали постійні обговорення серед старшин діяльності видатних постатей Визвольної війни середини XVII століття таких, як Богдан Хмельницький, Іван Брюховецький, Іван Виговський, Петро Дорошенко. Неабияке значення мало незадоволення старшини існуючими порядками, які виникли внаслідок перебування Лівобережжя в складі Московської держави. Становлення гетьмана Івана Скоропадського було, на той час, типовим для представників тодішньої еліти. Воно пройшло певні етапи, відбувалося під керівництвом керманичів козацької держави Івана Самойловича й Івана Мазепи. Під їх впливом Скоропадський пройшов довгий шлях від

виконавця чужої волі до гетьмана. У 62 роки, коли став керманичем Гетьманщини, Скоропадський уже мав визначені ціннісні орієнтації, культурні уподобання та державницькі устремління.

Історичний портрет гетьмана Івана Скоропадського має значущий педагогічний потенціал у вихованні громадянських і патріотичних цінностей учнів. Сьогодення, коли Росія напала на Україну, яскраво відчувається паралель між минулим та сучасністю. В період гетьманування Івана Скоропадського Росія теж намагалася позбавити незалежності, автономії Гетьманщину. Петро I після «зради» Мазепи вирішив повністю ліквідувати автономію Гетьманщини. Іван Скоропадський робив все від нього залежне і незалежне, щоб зберегти хоча би частково автономію Гетьманщини, що можна було зберегти у період репресій Петра I.

Вивчення біографії Івана Скоропадського може навчити учнів любові до Батьківщини, патріотизму, плеканню національної культури та традицій. Вивчення життя та діяльності Івана Скоропадського доцільно будувати не просто як перелік фактів, а як аналіз дуже складного історичного вибору. Це сприятиме формуванню в учнів історичного мислення, вміння бачити всю багатогранність минулого та оцінювати події без спрощень.

На уроках історії «розгляд історичної постаті слід здійснювати в її динаміці та розвитку, що дозволяє передати еволюцію поглядів людини протягом життя. Вчитель не повинен допускати однобоких оцінок» [2]. З огляду на це можна зробити висновок, що проведене дослідження є корисним для вивчення життєвого шляху Івана Скоропадського та формування його суспільно-політичних поглядів як у науковому, так і в практичному вимірах. Матеріали роботи можуть бути використані як методичні рекомендації для вивчення постаті Івана Скоропадського на уроках історії в школі.

Список використаних джерел

1. Гуржій О.І. Іван Скоропадський. Київ: Альтернативи, 2004. 312 с.
2. Венцева Н.О. Вивчення історичних постатей на уроках історії України у 8 класі. Журнал. Історія та правознавство. Харків, 2010. № 9 (81). С. 59. URL: <https://www.calameo.com/read/0031418437df656bd7b2d>. (дата звернення: 05.04.2026).
3. Кизименко І. Гетьман Іван Скоропадський в сучасній українській історіографії. Електронний журнал. 2013. С.71-74. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ChasUkr_2014_28_16.pdf.

УДК 94(477)"1920/1930":323.1:7/8(092)

Вікторія БОНДАР,

здобувачка 2 (скороченого) курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Кузовова Н.М., к.іст.н., доц.

ЛЕСЬ КУРБАС І МИКОЛА КУЛІШ: ТЕАТР ЯК ЗАСІБ КУЛЬТУРНОГО СУПРОТИВУ В УМОВАХ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ

***Анотація.** У статті досліджено сталінські репресії проти української інтелігенції як механізм цілеспрямованого нищення національної ідентичності, з особливим акцентом на творчому театральному тандемі Леся Курбаса та Миколи Куліша. Проаналізовано форми й методи їхнього культурного спротиву, що проявилися у реформуванні театральної мови та створенні інтелектуальної драми в умовах ідеологічного тиску. Показано, що їхня співпраця стала унікальним феноменом українського модернізму та*

важливим чинником збереження культурної тяглості попри репресивну політику сталінського режиму.

Ключові слова: *Леся Курбас, Микола Куліш, культурний спротив, сталінський режим, репресії 1930-х років.*

Актуальність теми. Дослідження сталінських репресій проти української інтелігенції має вирішальне значення для переосмислення механізмів нищення національної ідентичності. Постаті Леся Курбаса та Миколи Куліша є не лише жертвами терору, а й символами інтелектуального спротиву, чий творчий тандем став унікальним феноменом модерної драматургії в умовах ідеологічного диктату.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі форм і методів соціокультурного спротиву творчого союзу Л. Курбаса та М. Куліша в контексті розгортання сталінських репресій в Україні.

Основний виклад матеріалу

1. Історико-теоретичний аналіз сталінських репресій проти української інтелігенції

Аналіз сталінських репресій 1920–1930-х років вимагає ґрунтовного огляду джерельної бази та історіографії, оскільки тривалий час ця тема була об'єктом ідеологічних маніпуляцій. Спираючись на розсекречені архіви ГДА СБУ, антологію Ю. Лавріненка «Розстріляне відродження» [4], сучасні дослідники розглядають цей період не просто як серію арештів, а як цілеспрямований процес нищення національної інтелектуальної еліти [1, 6]. Вивчення кримінальних справ та протоколів засідань «трійок» дає змогу реконструювати механізми функціонування тоталітарної машини, яка трансформувала українську культуру з суб'єкта модерного європейського процесу на об'єкт жорсткої державної уніфікації.

Передумови та ідеологічне підґрунтя цієї репресивної політики корінилися у відмові більшовицького режиму від політики «коренізації» на користь форсованої централізації імперії [6]. Українська інтелігенція, будучи носієм національної ідентичності, автоматично потрапила до

категорії «ворожих елементів». Теоретичним виправданням терору слугувала сталінська доктрина про «загострення класової боротьби», що дозволяла таврувати будь-який інтелектуальний чи естетичний пошук як «націонал-ухильництво». У цьому контексті творчий тандем Леся Курбаса та Миколи Куліша став яскравим прикладом мистецького опору: їхні авангардні постановки у театрі «Березіль» були формою втечі від примітивізму соцреалізму, що в очах режиму становило прямий політичний виклик.

Системно-історичний аспект розгортання терору демонструє трагічну динаміку: від показових процесів початку 30-х років, як-от справа СВУ, до масових фізичних розправ у 1937–1938 роках [6]. Кульмінацією цього процесу стало знищення цвіту української культури в урочищі Сандармох, що спричинило катастрофічне інтелектуальне знекровлення нації. Соціокультурні наслідки цих подій виявилися у примусовому перериванні спадкоємності традицій та штучній маргіналізації українського мистецтва. Втрата провідних наукових і мистецьких шкіл на десятиліття загальмувала природний розвиток суспільства, залишивши по собі глибоку травму розірваної культурної пам'яті [5].

2. Лесь Курбас і Микола Куліш: культурний спротив в умовах сталінського режиму

Співпраця Леся Курбаса та Миколи Куліша у театрі «Березіль» над підготовкою вистав «Народний Малахій» та «Мина Мазайло» була свідомою «втечею» від примітивного соцреалізму через авангардні форми, психологізм та філософський символізм [2].

Використовуючи специфічні прийоми, як-от рухомі декорації та іронічний хор, Курбас як режисер підсилював гостру сатиру Куліша, перетворюючи кожен виставу на інтелектуальний та естетичний виклик. Радянський режим відповів системним цькуванням у пресі, звинувачуючи митців у «націоналістичному ухилі» та відриві від мас. Це призвело до офіційної заборони їхніх творів, арештів за сфабрикованими справами про

приналежність до терористичних організацій та трагічної загибелі обох митців в урочищі Сандармох у листопаді 1937 року [2, 5]. Слідство маніпулятивно використовувало зміст п'єс як доказ антирадянської діяльності, трактуючи художні метафори як прямі заклики до повалення ладу [2, 3]. Фізична ліквідація цього творчого тандему була частиною ширшого процесу винищення «старої» та «нової» української еліти, що мала на меті зачистити культурне поле для беззаперечного панування ідеології сталінізму [6]. Таке цілеспрямоване винищення спричинило занепад та переривання спадкоємності української культурно-історичної традиції на десятиліття, перетворивши модерний європейський театр на провінційне знаряддя пропаганди.

Висновки. Дослідження творчого тандему Леся Курбаса та Миколи Куліша доводить, що їхня співпраця стала унікальною формою інтелектуального та естетичного спротиву сталінізму. Встановлено, що через реформування театральної мови та створення інтелектуальної драми митці намагалися вивести українську культуру за межі провінційності та ідеологічних догм соцреалізму.

Трансформація культурного простору 1920–1930-х років продемонструвала, що попри жорсткий адміністративний тиск, мистецький союз Курбаса-Куліша зумів створити альтернативний художній світ, який за глибиною сенсів випередив свій час. Репресії проти митців були не просто актом фізичного знищення, а спробою ліквідувати саму можливість модернізації української культури. Проте їхній спадок залишається фундаментом національної ідентичності та прикладом незламності духу творчої інтелігенції в умовах тоталітаризму.

Список використаних джерел

1. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917–1941 рр.: джерелознавче дослідження. Вид. 2-е, випр., доп. / Пер. сл. І. М. Дзюби. Київ: Пенмен, 2017. 768 с.

2. Корнієнко Н. М. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. Київ: Факт, 1998. 468 с.
3. Кузякіна Н. Б. П'єси Миколи Куліша. Літературна і сценічна історія / Н. Б. Кузякіна. Київ: Радянський письменник, 1970. 454 с.
4. Лавріненко Ю. О. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія–проза–драма–есеї / Упоряд., передм., післям. Ю. Лавріненка. Київ: Смолоскип, 2008. 976 с.
5. Остання адреса: Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937–1938 роках. В 2 т., 2-е вид., доопрац. і доп. / Ред. кол.: С. Богунов та ін.; упоряд.: С. Кокін та ін. Т. 2. Київ: Сфера, 2003. IV, 624 с.
6. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. І. Шаповал; Акад. наук України, Ін-т нац. відносин і політології. Київ: Наук. думка, 1993. 349 с.

УДК 94(477.72)"2022":32.019.5(470+571)

Михайло ВАСИЛЕНКО,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності А4.03 Історія та громадянська освіта Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., проф.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ТА АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНЩИНИ В 2022 РОЦІ

***Анотація.** Актуальність проведеного дослідження визначається тим, що у 2022 році російська федерація розпочала повномасштабне вторгнення, яке було названо нею “спеціальною воєнною операцією”. Під час бойових дій агресору вдалося захопити обласний центр Херсонської області – місто Херсон – і утримувати його під своїм контролем понад 8 місяців, протягом яких здійснювалася активна пропаганда серед місцевого населення. Наша наукова робота покликана охарактеризувати періодичні*

видання, які російська сторона використовувала для пропагандистського впливу на жителів Херсонщини.

Ключові слова: *пропаганда, періодичні видання, телебачення, окупація*

Саме поняття пропаганда, від латинського *propago* – поширювати, являє собою поширення будь-яких ідей в суспільстві, головною метою яких є маніпулювання розумом людини. Пропаганда існує давно, але свого розквіту вона набула в ХХ ст. у таких тоталітарних країнах як Нацистська Німеччина, Фашистська Італія та Радянський Союз. Розквіт пропаганди був спричинений збільшенню ролі засобів масової інформації у житті людини, тепер доносити свої наративи партії було в рази легше через появу кінематографу, збільшенню тиражів періодичних видань таких як газети, журнали, агітаційними плакатами були всіяні головні вулиці міст. Можна впевнено сказати, що пропаганда є в будь-якій країні, але її рівень всюди різний, а в недемократичних, тоталітарних державах влада тримається завдяки пропаганді. Пропаганда буває двох видів: внутрішньою, яка розрахована на пересічного громадянина всередині країни, та зовнішньою, яка працює проти іншої країни або цілого альянсу. Після закінчення Холодної війни і розпаду Радянського Союзу рівень як зовнішньої, так і внутрішньої пропаганди між країнам знизився. Але вже в 2014 році росія розпочинає проти України гібридну війну. Окупувавши Крим та розпочавши війну на Донбасі, країна агресор починає проводити інформаційну пропаганду проти України, використовуючи телебачення та Інтернет. Росія штампує тисячі фейків на будь-який смак від «хлопчика в трусиках, якого розп'яли на хресті»⁷ до того, що Україна не є самостійною державою і є всього лише «маріонеткою Заходу»⁸, російська пропаганда навіть оживила таке поняття, як «бандеровці». Але апогеєм російської пропаганди став початок повномасштабного вторгнення Росії на територію України.

У захопленні села та міста, крім військового контингенту, заходить і офіційна російська пропаганда. Херсонщина не стала винятком. Херсон став єдиним адміністративним центром, який змогла захопити російська армія з 2022 року, тому особливий аспект пропаганди був приділений саме цьому місту. Працюючи над дослідженням, нами було взято примірники «Надднепрянской правды» у кількості трьох екземплярів, два примірники «Комсомольской правды» та декларацію «Русский Херсон», також ми проаналізували роботу пропагандистських телеканалів «ВТВ Плюс» та «Таврия ТВ». Ці всі екземпляри нами були зібрані та збережені у період окупації правого берегу Херсонщини.

«Комсомольская правда» почала свою історію в 1925 р. як щоденна газета, що повинна була висвітлювати справи комсомолу. За свою столітню історію газета залишалася головним рупором пропаганди СРСР. Серед періодичних видань, вже після розпаду Радянського Союзу, газета зробила ухил на світське життя зірок, а після початку російської агресії проти України повернулася до своїх коренів.

«Надднепрянская правда» – херсонська газета, яка друкувалася з 1917 р. і була органом Херсонського обкому Компартії України та обласної ради народних депутатів⁹. До початку повномасштабного вторгнення газету видавали обмеженим накладом не більше 100 копій через проблеми з фінансуванням. Після окупації Херсону видавництво перейшло на сторону ворога і почало поширювати ворожу пропаганду на жителів Херсонщини.

Проаналізувавши газети «Надднепрянская Правда» та «Комсомольская Правда» за період липень – серпень 2022 р. можна сказати, що основна пропаганда стосується «ущемления» прав російськомовних, Майдану 2014, який вони називають державним переворотом, під час якого до влади потрапили «нацисти» і «бандерівці», та «спільної» історії Херсонщини, що «йде всю свою історію рука об руку із «старшим братом» Росією». Хоча періодичні видання вже не встигають за швидкісним потоком інформації і залишаються «вікном» у світ лише для людей похилого віку, у

яких немає доступу до альтернативної інформації, пропагандисти у своїх газетах зверталися також до молоді та закликали їх до поїздок в окупований ще в 2014 році Крим для відпочинку в літніх таборах, а також вони оголосили про початок вступної кампанії в університети Херсону та початок нового навчального року за російською програмою в усіх функціонуючих школах Херсонщини. Крім того, в газетах за цей період починається кампанія за референдум про вступ Херсонської області до складу російської федерації.

Апогеем російської пропаганди на території Херсонщини стала декларація «Русский Херсон». 30 липня 2022 року в приміщенні Херсонського державного університету відбувся форум, який отримав назву «Мы вместе с Россией», в якому за словами пропагандистів прийняло участь близько 1000 делегатів із всіх районів Херсонської області. На цьому зібранні було проголошено основні принципи декларації, ось декілька з них написані мовою оригіналу:

- *«Недопустимость нацизма, фашизма, расизма в любых проявлениях, языковой и национальной дискриминации;*
- *Право на самоопределение народа Херсонской области и других народов и регионов;*
- *Приоритет традиционной русской славянской культуры и языка».*

Хоча в доктрині і зазначено про недопустимість мовної дискримінації, але поширеним явищем на окупованих територіях є викрадення україномовних жителів та ув'язнення їх у місцеві в'язниці та катівні, які в народі прозвали «взяти на підвал», в цих катівнях людей змушували зізнаватися, що вони наводили артилерію ЗСУ на об'єкти російської армії або були причетні до спонсорювання армії України.

Також крім екскурсу в історію в декларації в кількох абзацах описано майбутнє, яке очікує Херсонщину під керівництвом Росії, а саме інтеграція регіону в транспортну, інфраструктурну, енергетичну та портову систему російської федерації.

Крім періодичних видань, російська пропаганда взялась за телебачення на території Херсонщини. Було взято під контроль місцевий телеканал «ВТВ ПЛЮС», який до травня 2022 р. був повністю україномовним, але після захоплення, керівництво каналу пішло на співпрацю з окупантами і 10 травня 2022 р. телеефір перейшов на російську мову. Телеканал займався розповсюдженням російської пропаганди та наративів про «один народ». 25 серпня українським хакерам вдалося зламати телеканал і в проміжку з 15:00 до 22:00 в ефірі були українські новини та пісні патріотичного характеру.

Своє мовлення телеканал припинив 18 жовтня 2022 р. у зв'язку з евакуацією на лівий берег Херсонщини. Керівництву телеканалу було оголошено підозру за співпрацю з російськими окупаційним режимом.

Крім перетворення вже існуючих каналів на рупори пропаганди було засновано окремий телеканал, який був створений на базі каналу «Скіфія» і отримав назву «Таврия ТВ». Директором телеканалу став Ісмаїл Абдуллаєв, який до цього був экс-директором пропагандистської телекомпанії «Оплот ТВ», яка вела свою діяльність на окупованій в 2014 р. території Донецька¹⁰. Одним із основних людей, які займалися пропагандою на окупованій території став Олександр Малькевич, який займався телеканалами «Мариуполь 24», «ЗаТВ» та «Таврия». Під час окупації Херсона він працював завідувачим кафедри журналістики і медіа комунікації в фейковому «Херсонском государственному университете». Програма телеканалу наповнена новинами про «українських бойовиків» які підло обстрілюють територію Херсону прицільно б'ючи по цивільному населенню, крім новин місцевого характеру. Ефірний час заповнюють такі програми: «СВОи дети», де пропагандисти розповідають про дітей, які живуть в окупації під постійними обстрілами з боку української сторони, окремої уваги варто приділити програмі «Зона оккупации», де ведучий розповідає про життя в Херсоні, що «знаходиться під окупацією України», «Мы дома» – програма, в якій беруть інтерв'ю в колаборантів Херсонщини

серед учасників можна відзначити «головного» колаборанта області – Володимира Сальдо, та представників освітян – Тетяну Томіліну та Тетяну Кузьміч. Крім пропагандистського матеріалу на телеканалі є програма «Культурный прогресс», де розповідається про культуру на окупованій території Херсонщини. Після звільнення Правобережжя Херсонщини телеканал переїхав у Генічеськ.

Як ми можемо помітити, пропаганда росії на окупованих територіях, а в нашому випадку на території Херсонщини, базується на трьох стовпах: історія, мова та віра. В цьому плані російська пропаганда розмиває будь-які кордони між Україною та росією, для них «коварный Запад» підступно розділив колись велику державу СРСР, щоб знищити росію. Тому нам, в свою чергу, потрібно боротися проти російської пропаганди, бо на жаль, більша половина Херсонщини все ще залишається під окупацією Росії, яка триває більше 4 років.

Список використаних джерел

1. Декларация «Русский Херсон». 2022. С. 22.
2. Комсомольская правда. Специальный выпуск «Освобожденные территории». 2022. № 7 (июль). С. 8.
3. Комсомольская правда. Специальный выпуск «Херсон». 2022. № 11 (август). С. 8.
4. Надднепрянская правда. 2022. № 6 (4 августа). С. 12.
5. Надднепрянская правда. 2022. № 8 (18 августа). С. 12.
6. Надднепрянская правда. 2022. № 9 (25 августа). С. 12.
7. Відеоматеріал. URL:
https://youtu.be/kgfkWExDrUQ?si=96f_ep1H1NXdfk4l (дата звернення: 04.04.2026).
8. Відеоматеріал. URL:
<https://youtu.be/RLhMmg6Hoh4?si=ByEAZcolsd-FnEFD> (дата звернення: 04.04.2026).

9. Енциклопедія сучасної України. Стаття «...». URL: <https://esu.com.ua/article-71518> (дата звернення: 04.04.2026).
10. Focus.ua. Пропагандист із ДНР... URL: https://focus.ua/voennye-novosti/525131-propagandist-iz-dnr-vozglavil-sozdannyi-v-okkupirovannom-hersoni-telekanal-tavriya#google_vignette (дата звернення: 04.04.2026).
11. Meduza. «Чтобы зрители верили...». URL: <https://meduza.io/feature/2023/04/27/chtoby-zriteli-verili-vse-budet-no-ne-srazu> (дата звернення: 04.04.2026).

УДК: 271.222УСЦ-284-4(477.7)(091)"192/193"(045)

Володимир ВІТРЮК,
викладач, здобувач освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю В8 «Богослов'я», освітньої програми «Богослов'я» Київської духовної академії і семінарії, м. Київ

ІНСТИТУЦІЙНІ ПРАКТИКИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ОБНОВЛЕНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 1920–1930-Х РР.

***Анотація.** Дослідження присвячене історії обновленського руху на Півдні України (Одеса, Херсон, Миколаїв, Сімферополь) у 1920–1930-х рр., зокрема процесам формування, діяльності та трансформації Української Синодальної Церкви (УСЦ). Проаналізовано механізми державної підтримки та репресивного впливу в контексті радянської політики щодо релігії, організаційно-правові аспекти функціонування церковних структур, а також причини занепаду обновленського руху. Особливу увагу приділено специфіці місцевої церковної ситуації, міжконфесійному конкурентному середовищу та соціально-політичним обмеженням, що визначали умови діяльності УСЦ. Джерельну базу дослідження становлять архівні*

документи та наукові праці, з акцентом на ролі ГПУ/ОГПУ у просуванні та контролі обновленського руху.

Ключові слова: *обновленство, Українська Синодальна Церква, Південь України.*

1. Формування обновленських структур на Півдні України

Після встановлення радянської влади Православна Церква в Україні опинилася в умовах системної кризи, спричиненої поєднанням революційних змін, громадянської війни та цілеспрямованої антирелігійної політики більшовицької держави. Особливо гостро ці процеси проявилися у великих містах Півдня України – Одесі, Миколаєві, Херсоні та Сімферополі, де православ'я традиційно займало важливе місце у соціальному та культурному житті.

В цих умовах обновленський рух, який оформився у формі Української Синодальної Церкви, став специфічним феноменом радянської релігійної політики. Він поєднував елементи внутрішньоцерковної реформи з прямою підтримкою з боку держави, що визначило як тимчасовий успіх руху, так і його подальший занепад.

Для південноукраїнських міст, які характеризувалися високою урбанізацією, поліетнічністю та значною часткою робітничого населення, обновленство стало зручним інструментом переформатування церковного життя відповідно до нових політичних реалій.

У 1922 р. після арешту патріарха Тихона радянська влада ініціювала підтримку альтернативних церковних структур, орієнтованих на співпрацю з державою, що сприяло швидкому поширенню обновленських громад в Одесі, Миколаєві, Херсоні та в Криму. Саме в цей період губернські відділи у справах культів почали активно реєструвати громади «Живої церкви», надаючи їм адміністративні переваги [1, с. 12-15].

У 1923 р. створення Української Синодальної Церкви юридично закріпило існування обновленського руху в УСРР. Формально УСЦ

декларувала автокефальний статус, проте її організаційна діяльність перебувала під постійним контролем ГПУ–ОГПУ [2, с. 48-52].

Для радянської влади обновленський рух мав інструментальне значення: він дозволяв послабити вплив патріаршої Церкви, розколоти православне середовище та поставити церковне життя під адміністративний контроль.

2. Діяльність Української Синодальної Церкви в Одесі

Одеса була найбільшим і найвпливовішим осередком обновленства на Півдні України. За даними Державного архіву Одеської області, у середині 1920-х років у місті діяло понад 20 обновленських парафій, яким було передано значну частину колишніх кафедральних і парафіяльних храмів [3, арк. 3–9].

Одеса стала центром обновленської Херсонсько-Одеської єпархії, а Херсон та Миколаїв відігравали роль вікаріальних центрів єпархії. Одеське єпархіальне управління УСЦ здійснювало активну адміністративну діяльність, зокрема:

- організовувало переобрання парафіяльних рад;
- усувало «неблагонадійних» священників;
- сприяло впровадженню реформованих богослужбових практик.

Архівні документи свідчать, що губернський відділ ГПУ безпосередньо втручався у конфлікти між патріаршими та обновленськими громадами на Одещині, вирішуючи їх на користь останніх [4, арк. 22-27]. Водночас, у донесеннях фіксувався низький рівень підтримки УСЦ серед віруючих, які сприймали обновленців як «державну церкву» [5, с. 131–135].

3. Херсон: обновленство в умовах провінційного міста

У Херсоні обновленська УСЦ функціонувала в умовах обмеженої матеріальної бази та слабкої підтримки з боку населення. Архівні матеріали свідчать, що більшість парафій залишалися формально обновленськими лише завдяки підтримці місцевих органів влади [6, арк. 7–12].

УСЦ в Херсоні діяла в умовах слабкої організаційної бази. Архівні звіти фіксують постійні скарги віруючих на «нав'язливість» обновленського духовенства [7, арк. 13–19].

Конфлікти між патріаршими та обновленськими громадами нерідко набували гострих форм і супроводжувалися судовими процесами щодо права користування храмами. У звітах окружних виконкомів зазначалося, що «обновленці не користуються довірою селян і міщан» [8, арк. 18-19].

Судові спори за храми, конфлікти між громадами та втручання окружних органів влади були типовими для цього регіону, що ще більше підривало авторитет УСЦ.

4. Обновленська УСЦ у Миколаєві

У Миколаєві оновленський рух розвивався повільніше та не мав такої масової підтримки, як в Одесі. За матеріалами місцевих архівів, обновленські громади тут часто виникали шляхом адміністративного тиску на парафії, а не внаслідок добровільного переходу духовенства [9, арк. 14–21].

Характерною рисою миколаївського обновленства було часте «лавірування» священників між різними юрисдикціями, що свідчить про прагматичний, а не ідейний характер участі в УСЦ. Це негативно позначалося на стабільності церковного життя та сприяло швидкому занепаду руху наприкінці 1920-х років.

Священники нерідко змінювали юрисдикцію з міркувань особистої безпеки чи збереження храму. Це призводило до внутрішньої нестабільності, конфліктів у громадах і формального характеру обновленської діяльності.

5. Діяльність УСЦ в Сімферополі та Криму

Сімферополь був центром Таврійської єпархії УСЦ. Особливістю регіону була багатоконфесійність і підвищена увага з боку органів державної безпеки, що розглядали Крим як стратегічно важливу територію,

а обновленців — як засіб нейтралізації «контрреволюційного» духовенства [10, арк. 1–8].

Обновленці тут використовувалися владою як засіб нейтралізації патріаршого духовенства. Водночас внутрішні суперечки, брак кадрів і посилення антирелігійної кампанії призвели до швидкої деградації церковної структури наприкінці 1920-х років [11, арк. 19–27].

Попри адміністративну підтримку, обновленство в Криму не змогло закріпитися, що зумовило швидкий організаційний занепад наприкінці 1920-х років.

6. Діяльність радянської влади на боці УСЦ

Підтримка УСЦ з боку радянської влади на Півдні України була системною та багаторівневою та відображала загальноукраїнські тенденції. Вона включала:

- Юридичні механізми — спрощену реєстрацію обновленських громад та відмову в реєстрації патріарших парафій.
- Адміністративний тиск — участь представників ГПУ у вирішенні конфліктів щодо храмів [12, арк. 45–61].
- Кадрову політику — сприяння лояльному духовенству та усунення опозиційних священників [13, с. 92–104].
- Ідеологічну підтримку — використання обновленців у пропагандистських кампаніях як «прогресивної церкви» [14, с. 56–72].

Водночас така підтримка мала тимчасовий характер і була зумовлена виключно інтересами держави.

Наприкінці 1920-х років радянська держава перейшла від тактики «керованого церковного плюралізму» до відкритого наступу на релігію. УСЦ втратила свою функціональну цінність для влади, що призвело до масового закриття храмів, арештів духовенства та фактичного припинення діяльності обновленських структур до кінця 1930-х років [15, с. 96–104].

Висновки. Діяльність обновленської Української Синодальної Церкви на Півдні України була складним і внутрішньо суперечливим

явищем, у якому поєднувалися елементи декларованої церковної реформи з практиками жорсткого державного примусу. УСЦ сформувалася як продукт специфічної радянської релігійної політики 1920-х років, спрямованої на інституційний розкол православного середовища та підпорядкування церковного життя інтересам більшовицької держави.

Регіональна специфіка Півдня України — високий рівень урбанізації, соціальна мобільність населення, поліетнічний склад міст і значна роль портових та промислових центрів — сприяла відносно швидкому поширенню обновленського руху в Одесі, Миколаєві, Херсоні та Сімферополі. Водночас, саме ці чинники виявили глибинну слабкість обновленських структур: адміністративна підтримка з боку держави не змогла компенсувати відсутність стійкої соціальної бази та довіри з боку православного населення.

Досвід діяльності УСЦ на Півдні України переконливо засвідчує, що обновленський рух мав переважно штучний, інструментальний характер і був значно залежним від політичної кон'юнктури. Його початковий занепад наприкінці 1920-х років став логічним наслідком зміни радянської релігійної політики, втрати державної зацікавленості в обновленстві та переходу до тотального наступу атеїстичної ідеології на всі форми релігійного життя.

Дослідження діяльності УСЦ на Півдні України дозволяє глибше зрозуміти механізми взаємодії держави та Церкви в умовах тоталітарного режиму, а також виявити регіональні особливості реалізації радянської релігійної політики. Аналіз обновленського руху є важливим для реконструкції конфесійної історії України XX століття та осмислення соціальних наслідків церковних розколів, інспірованих державною владою.

Перспективи подальших досліджень

Перспективним напрямом подальших досліджень зазначеної тематики є поглиблений аналіз персонального складу обновленського духовенства на Півдні України, зокрема, його соціального походження,

мотивації переходу до УСЦ та подальших життєвих стратегій священнослужителів у 1930-х роках.

Важливим є також порівняльне вивчення діяльності обновленських структур і патріаршої Церкви в межах окремих міст і регіонів Півдня України.

Окремої уваги потребує дослідження механізмів взаємодії обновленських громад з органами ГПУ–ОГПУ на місцевому рівні, а також аналіз впливу антирелігійних кампаній кінця 1920-х — початку 1930-х років на трансформацію церковного життя. Залучення ширшого комплексу архівних матеріалів, зокрема регіональних архівів та слідчих справ, дозволить уточнити масштаби та специфіку обновленського руху й поглибити розуміння ролі держави у формуванні конфесійної політики в УССР.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 142. Арк. 12–15.
2. Жилюк С. І. Обновленська церква в Україні (1922–1928) : монографія. Рівне, 2002. С. 48-52.
3. Державний архів Одеської області. Ф. Р-806. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 3-9.
4. Там само. Арк. 22-27.
5. Михайлуца М. Православне життя в Одесі: від революції до сталінського одержавлення (1917–1945) / Мін-во освіти і науки України; Одеський нац. морський ун-т; Нац. спілка краєзнавців України. Херсон : Олді-плюс, 2019. С. 131-135.
6. Державний архів Херсонської області. Ф. Р-117. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 7–12.
7. Там само. Арк. 13–19.
8. Там само. Арк. 18–19.

9. Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-123. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 14–21.
10. Державний архів Республіки Крим. Ф. Р-532. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 1-8.
11. Там само. Арк. 19-27.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 87. Арк. 45–61.
13. Жилюк С. І. Всеукраїнська православна автокефальна синодальна церква : монографія. Острог : Остроз. акад., 2015. С. 92–104.
14. Тригуб О. П. Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.): між державним політичним управлінням та реформацією / Мін-во освіти і науки України; Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С. 56-72.
15. Там само. С. 96–104.

УДК 327.82:008]:355.01((470+571)+477)

Дар'я ГАЛЕТА,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО
спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії
Ніжинського державного університету, м. Ніжин,
науковий керівник: Мицик Л.М., к.іст.н., доц.

ГІБРИДНІ СТРАТЕГІЇ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

***Анотація.** У роботі проаналізовано гібридні стратегії культурної дипломатії Російської Федерації як інструмент інформаційно-психологічного впливу в умовах війни проти України. Визначено ключові*

пропагандистські наративи та механізми їх поширення, а також доведено трансформацію культурної дипломатії у складову воєнної стратегії.

Ключові слова: *культурна дипломатія, гібридна війна, пропаганда, дезінформація, інформаційний вплив, Російська Федерація.*

Виклад основного матеріалу. Викривлення історичного наративу, підсилене ідеологією «русского міра» та діяльністю державних і квазідержавних інституцій як МЗС РФ, фонд «Русский мір», РПЦ та дипломатичні структури, формує цілісну систему зовнішньої пропаганди, що легітимує агресивну політику Кремля та його неоімперські амбіції [1; 2].

У межах гібридної стратегії Росія послідовно розбудовує механізми культурної дипломатії як інструменту інформаційного впливу, інтегруючи пропагандистські наративи не лише в офіційні комунікації, а й у культурні продукти – кіно, музику, мистецькі та освітні проєкти за кордоном.

В основі цієї політики лежить чітко структурована тактика. Першочерговим завданням є дискредитація українських політичних та громадських діячів. Осіб, які відкрито підтримують Україну, системно маркують як корумпованих або радикалізованих суб'єктів. Для цього активно використовуються вірусні інформаційні конструкти, зокрема меми та спрощені образи, які швидко поширюються у цифровому середовищі.

Другим напрямом є цілеспрямоване загострення внутрішніх суперечностей. Будь-які конфлікти між політичними акторами, військовими чи представниками громадянського суспільства штучно підсилюються. Для цього застосовуються мережі ботів, поширюються вигадані «інсайдерські» повідомлення про зраду або приховані змови, що сприяє дестабілізації внутрішнього середовища [3].

Окремим елементом інформаційного впливу є деморалізація Збройних сил України. Пропагандистські ресурси поширюють дезінформацію щодо нібито покинутих військовослужбовців, дефіциту

озброєння та розчарування серед командування. Основною метою є формування сумнівів у здатності до перемоги та підрив бойового духу.

Паралельно реалізується стратегія дезорганізації суспільства, яка передбачає підрив довіри до інституцій та міжособистісних зв'язків. Через поширення теорій змови, маніпуляції соціально-економічними питаннями (тарифи, доходи, мобілізація) та культивування наративу про тотальне приховування правди створюється атмосфера невизначеності та недовіри.

Крім того, ключовим пропагандистським наративом виступає заперечення легітимності української державності. У межах цього дискурсу Україна репрезентується як «штучне» утворення або неспроможна держава (failed state), що нібито не може існувати без опори на Росію [4].

Показовим прикладом є публікація В. Путіна «Про історичну єдність росіян і українців» (2021), у якій стверджується, що українська державність є продуктом радянської політики, а Володимир Ленін виступає її «засновником», що нібито свідчить про відсутність історичних та етнокультурних підстав для існування України [5].

Окремий напрям дезінформації спрямований на підрив довіри до державних кордонів України: з 2014 року поширюється теза про їх нібито відсутнє міжнародне визнання, ініційована проросійськими ресурсами та підсилена кремлівськими медіа. У межах цього наративу стверджується, що Україна не здійснила демаркацію кордонів і не зареєструвала їх в ООН, що подається як доказ її «формальної неіснуючості» [6].

Ще одним поширеним наративом є представлення України як агресора, терористичної або нацистської держави, відповідальної за розв'язання війни. У межах цього дискурсу відбувається інверсія реальності, де Росія позиціонується як сторона, змушена захищатися.

Особливо радикалізовану форму ця риторика отримала у статті Т. Сергєйцева «Що Росія має зробити з Україною» (2022), де Україна характеризується як «нацистська держава», що підлягає ліквідації як політичний і культурний суб'єкт [7].

Ілюстративним прикладом дезінформаційної практики є інтерпретація теракту в «Крокус Сіті Хол» (2024), коли, попри визнання відповідальності з боку ІДІЛ, російські медіа поширювали версії про причетність України, формуючи образ «терористичної держави».

Наратив про Україну як «антиросійський проєкт Заходу» також активно використовується для обґрунтування конфлікту, представляючи його як частину глобального протистояння. На міжнародному рівні показовою є співпраця з Малі, зокрема популяризація радянських історичних наративів через культурні заходи та кінопродукцію. Демонстрація фільму «Визволення» супроводжувалася політичними заявами, що легітимізують російську позицію [8].

Значну увагу приділяють мовному питанню. Просувається теза про «штучність» української мови, яка нібито є похідною від російської. Цей наратив має глибоке імперське коріння та супроводжувався системними обмеженнями функціонування української мови. У радянський період українська мова позиціонувалася як маргінальна, тоді як російська – як мова науки і прогресу [9].

Мовне питання використовується також для внутрішньої дестабілізації українського суспільства шляхом протиставлення різних мовних груп. Дослідження Міністерства освіти і науки України (2025) підтверджує наявність соціальних упереджень: значна частка учнів зазнавала булінгу через мовні чи соціальні ознаки [10]. Це свідчить про довготривалий інформаційно-психологічний вплив, який спрямований на руйнування соціальної згуртованості та підрив здатності суспільства до колективного опору.

Упродовж тривалого періоду зазначений пропагандистський наратив системно інтегрувався у різноманітні культурні продукти, включаючи мистецькі проєкти, виставкову діяльність, літературні видання та агітаційний кінематограф, зокрема такі стрічки, як «Ополченочка» та «Солнцепёк». Через подібні інструменти здійснюється нормалізація

викривленого бачення реальності та легітимація російської агресивної політики.

Ще одним показовим прикладом маніпулятивного використання художнього кіно як засобу пропаганди є фільм «Свідок», який вийшов у широкий прокат влітку 2023 року. Ця кінокартина, профінансована Міністерством культури Російської Федерації, репрезентує початковий етап так званої «спеціальної воєнної операції». У стрічці українці зображуються у вкрай негативному світлі – як нацисти, дегуманізовані суб'єкти, мародери та злочинці.

Не менш показовим є так званий документальний сегмент російської пропаганди. У стрічці «Воєнкори», створеній медійною платформою Russia Today, особи, які безпосередньо причетні до поширення дезінформації, виправдання воєнних злочинів та маніпулятивного висвітлення подій, репрезентуються як герої. Аналогічна героїзація простежується і в інших документальних фільмах, таких як «Завжди на варті», «СВОїми очима» та «Червоний листопад», де російські військовослужбовці, причетні до воєнних злочинів, постають у позитивному образі [11].

Варто зазначити, що з початком повномасштабної війни Росія переорієнтувала інформаційні стратегії з традиційних медіа на цифрові платформи, соціальні мережі та анонімні ресурси, через які дезінформація спочатку поширюється, а згодом підхоплюється більшими медіа. Такі механізми застосовуються і за межами України: Росія експлуатує чутливі теми в різних країнах, штучно загострюючи їх для провокування суспільної нестабільності.

Ілюстративним прикладом є операція Doppelganger, що передбачала створення підроблених копій авторитетних міжнародних медіа, які відтворювали їх дизайн і стиль, відрізняючись лише доменами. У цих ресурсах поєднувалися фейки з реальними матеріалами для створення ілюзії достовірності. Об'єктами атаки стали Bild, Ansa, The Guardian, Le Monde, Der Spiegel та РБК-Україна, через які поширювалися проросійські наративи,

дискредитувалися українські політики та провокувалася паніка в Європі. Ця кампанія демонструє масштабну та скоординовану дезінформаційну діяльність, спрямовану на підрив довіри до медіа та маніпулювання громадською думкою.

Таким чином, гібридна культурна дипломатія Російської Федерації в умовах війни проти України трансформувалася у дієвий інструмент інформаційно-психологічного впливу. Через викривлені наративи та культурно-інформаційні практики Росія формує негативний образ України, легітимізує агресію та підриває внутрішню єдність суспільства, інтегруючи «м'яку силу» у воєнно-стратегічний інструментарій.

Список використаних джерел

1. Головка В. В. Русский мир. *Енциклопедія історії України: Додатковий том*. Кн. 1: А–Я / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2021. 773 с.
2. Фігурний Ю. Доктрина «Русского мира» як політична ідеологія агресії Росії проти України. *Українознавство*. 2021. Т. 4, № 81. С. 72–88.
3. Міненко Є. В. Вплив російської пропаганди на суспільно-державну стабільність України: аналіз методів та наслідків. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 3 (69). С. 47–51.
4. Зелінська М. І. Концепція «failed state»: реальність для Росії. *Редакційна колегія*. 2023. С. 330.
5. Путін В. Про історичну єдність росіян та українців [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Президента Російської Федерації. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>
6. Paziuk A., Lande D., Shnurko-Tabakova E., Kingston P. Decoding manipulative narratives in cognitive warfare: a case study of the Russia–

- Ukraine conflict. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2025. Vol. 8. DOI: 10.3389/frai.2025.1566022.
7. Сергійцев Т. Что Россия должна сделать с Украиной. *РИА Новости*. 3 апреля 2022 г. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>.
 8. Олійник-Дьомочко М. Криза між Україною та Малі: до чого тут РФ, туареги, золото й африканське турне Кулеби [Електронний ресурс]. 9 серпня 2024. URL: https://lb.ua/world/2024/08/09/628641_kriza_mizh_ukrainoyu_mali_chogo_tut.html
 9. Юрчак Ю., Сінкевич С. Українська мова як поле протистояння негативному інформаційно-психологічному впливу агресора. *Молодь і ринок*. 2026. № 2 (246). С. 92–96.
 10. Міністерство освіти і науки України. Як російська пропаганда впливає на упередження українських школярів щодо інших українців? [Електронний ресурс]. 21 січня 2025. URL: <https://mon.gov.ua/news/yak-rosiiska-propahanda-vplyvaie-na-uperedzhennia-ukrainskykh-shkoliariv-shchodo-inshykh-ukraintsiv>
 11. Ратєєва А. Кінопропаганда – злий пес на короткому повідці Кремля [Електронний ресурс]. 16 лютого 2024. URL: <https://uacrisis.org/uk/kinopropaganda-zlyj-pes-na-korotkomu-povidtsi-kremlya>

УДК: 314.1.94(477.86)

Юрій ГЕВАК,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти спеціальності 106 Географія
Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Мальчикова Д.С., д. геогр.н., проф.

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ (2022-2026) У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті здійснено історіографічний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення демографічних процесів Івано-Франківської області в умовах повномасштабного вторгнення 2022-2026 рр. З'ясовано, що регіональні демографічні трансформації розглядаються переважно в межах ширших дослідницьких напрямів: воєнної демографії України, міграційних процесів та соціально-економічного аналізу Карпатського регіону або Західної України. Виявлено відсутність цілісної концептуалізації Івано-Франківської області як окремого об'єкта демографічного аналізу, що зумовлює фрагментарність наукового знання. Обґрунтовано необхідність формування системного міждисциплінарного підходу до дослідження демографічних трансформацій регіону в умовах війни.

Ключові слова: демографічні процеси, Івано-Франківська область, історіографія, повномасштабна війна, міграція.

Актуальність теми дослідження зумовлена глибинними трансформаційними процесами, що відбуваються у демографічній структурі українського суспільства внаслідок повномасштабного вторгнення, яке спричинило безпрецедентні за масштабами міграційні переміщення, зростання смертності та різке зниження народжуваності.

Івано-Франківська область у цьому контексті постає як специфічний демографічний простір, який одночасно виконує функцію регіону-реципієнта внутрішньо-переміщеного населення та зазнає втрат унаслідок зовнішньої міграції. За результатами проведеного аналізу сучасної наукової літератури можна стверджувати, що проблема демографічних змін регіону в умовах війни залишається недостатньо концептуалізованою у вітчизняній історіографії, що актуалізує потребу її системного осмислення з позицій демографічного та джерелознавчого підходів.

Метою статті є здійснення історіографічного аналізу наукових підходів до вивчення демографічних процесів Івано-Франківської області в умовах повномасштабного вторгнення із послідовним виявленням методологічних інструментів та джерельної бази, що використовуються у сучасній науковій парадигмі.

Демографічна ситуація в Україні напередодні повномасштабного вторгнення вже перебувала у стані глибокої структурної кризи, яка формувалась протягом тривалого часу і мала системний характер. Йдеться як про кількісне скорочення населення, так і про комплекс трансформацій моделі його відтворення. Зниження народжуваності, стабільно висока смертність, інтенсивна зовнішня міграція та поступове старіння населення утворювали взаємопов'язану систему демографічного дисбалансу. Особливо показовим було те, що навіть у періоди відносної економічної стабільності ці процеси не демонстрували ознак відновлення, що може свідчити про їх глибинну і системну природу. Напередодні російської агресії проти України демографічна ситуація характеризувалась втратою природнього відтворення населення, а зміни у шлюбно-сімейній поведінці лише закріплювали цю тенденцію.

На думку М. Білоуса повномасштабна війна стала радикалізатором вже наявних процесів, перетворивши їх на якісно новий демографічний стан. Різке скорочення чисельності населення, яке відбувалось у 2022–2024 рр. було зумовлене і безпрецедентними міграційними переміщеннями, що

змінити просторову організацію населення. У цьому контексті Івано-Франківська область, як і інші регіони Західної України, постає важливим демографічним вузлом, де перетинаються потоки внутрішньої міграції та процеси часткового відтоку населення за кордон.

На нашу думку, саме ця подвійність визначає специфіку демографічних трансформацій області у сучасний період. Водночас, зростання смертності, пов'язане і з прямими, і з опосередкованими наслідками війни, а також різке падіння народжуваності формують ситуацію, за якої демографічне відтворення фактично втрачає свою стабільність, переходячи у режим кризового існування.

М. Білоус проводить думку, що окремого значення набуває питання державної демографічної політики, яка в умовах війни намагається відповісти на ці виклики, проте стикається з обмеженнями як інституційного, так і інформаційного характеру. Відсутність повноцінного статистичного обліку, перерви у систематичній публікації демографічних даних, а також тривала відсутність перепису населення суттєво ускладнюють і науковий аналіз, і вироблення ефективних управлінських рішень. Водночас ухвалення довгострокових стратегічних документів, спрямованих на регулювання народжуваності, зниження смертності та управління міграційними процесами, свідчить про спробу інституалізувати демографічну політику як ключовий елемент повоєнного відновлення. Успішність цих стратегій значною мірою залежатиме від здатності поєднати макрорівневі підходи з урахуванням регіональної специфіки, зокрема Івано-Франківської області, де демографічна ситуація набуває багатовимірного характеру [1, с. 107-123].

У праці колективу авторів Гладун О., Курило І., Шушпанов Д., Аксьонова С., Позняк О. регіональний вимір демографічних процесів, зокрема щодо західних областей України, розглядаються передусім крізь призму їхньої функції як територій прийому масових внутрішніх переміщень унаслідок повномасштабної війни. В їх роботі окремо не

розглядається ситуація в Івано-Франківській області, а вони включають її до широкого міжрегіонального контексту, де західні області виступають простором концентрації внутрішньо переміщених осіб, що суттєво трансформує їхню демографічну структуру. На думку дослідників, такі регіони демонструють відносно вищий рівень демографічної адаптивності завдяки кращим показникам безпеки, збереженій інфраструктурі та можливості часткової інтеграції новоприбулого населення, однак ці процеси супроводжуються зростанням навантаження на соціальні системи та ринки праці [5, с. 45-64].

У логіці підходу колективу авторів Івано-Франківська область може інтерпретуватися як приклад регіону з потенційно підвищеною міграційною резильєнтністю, де демографічні втрати частково компенсуються за рахунок мігрантів, а можливий подальший відтік місцевого населення за кордон формує ризики довгострокової нестабільності демографічного балансу. Тому для них специфіка західних областей, включно з Івано-Франківщиною, у межах цієї концепції полягає у поєднанні короткострокового демографічного приросту за рахунок ВПО та невизначеності щодо його трансформації у стійкий відтворюваний потенціал у повоєнний період.

У роботі Е. Лібанової питання демографічних змін розглядається переважно на рівні національної системи без виокремлення Івано-Франківської області як самостійного аналітичного об'єкта. У центрі її дослідження перебуває Україна як цілісна соціально-економічна система, що зазнає багатовимірних воєнних шоків. Саме в межах цієї системи аналізуються міграційні процеси, депопуляційні тенденції та трансформації відтворення населення. Івано-Франківська область включена до ширшої категорії західних областей, які виконують функцію приймаючих територій у межах внутрішньої міграції та перерозподілу людського потенціалу [2, с. 3-23].

У контексті Західної України авторка фактично фіксує асиметрію демографічних процесів між прифронтовими та відносно безпечними регіонами, де західні області, включно з Івано-Франківською, розглядаються як простір підвищеної демографічної концентрації внаслідок внутрішнього переміщення населення. Її дослідження носить більше узагальнюючий характер і не супроводжується окремим регіональним аналізом специфіки саме Івано-Франківської області. В логіці Е. Лібанової Західна Україна виступає функціональною демографічною підсистемою, яка тимчасово акумулює населення, забезпечує часткову стабілізацію соціальних процесів і водночас трансформує власну структуру під впливом воєнної міграції, тоді як регіональний рівень деталізації залишається поза фокусом безпосереднього аналізу.

М. Бачинська та Р. Теслюк у своєму дослідженні розглядають демографічні зміни західних областей України як взаємопов'язаний і багаторівневий процес, у якому Івано-Франківська область постає складовою Західної України. Як і у всьому регіоні, так і в Івано-Франківській області визначаються ключовими тенденції: старіння населення, міграційного впливу та трансформації структури зайнятості. Автори вважають, що демографічні зрушення тут не мають локального характеру, а формуються під впливом загальноукраїнських кризових чинників – пандемії Covid-19 та війни, які уніфікують проблемне поле для всіх західних областей, водночас не нівелюючи їхніх локальних особливостей [3].

Водночас, в цьому дослідженні простежується трактування Івано-Франківської області як одного з репрезентативних осередків Західної України, де демографічні процеси найбільш виразно проявляють себе через поєднання міграційного тиску, змін у структурі робочої сили та адаптації локальних громад до нових соціально-економічних умов.

У статті Д. Напорчука розглядається демографічна ситуація в Україні крізь призму глибоких демографічних змін, спричинених воєнним

конфліктом. Особливо автором акцентується увага на західних регіонах, які стали одним із ключових центрів внутрішнього перерозподілу населення. В його роботі Західна Україна у цілому і Івано-Франківська область зокрема виступають своєрідним «демографічним буфером», прийнявши значні маси внутрішньо переміщених осіб, що призвело до швидкого зростання навантаження на соціальну інфраструктуру, житловий фонд і ринок праці. На думку автора, ці процеси не можуть трактуватись як тимчасові коливання, а повинні пояснюватись як конструкти нової конфігурації просторового розміщення населення, де Івано-Франківська область поступово набуває ознак регіону зі зміненою віковою та соціальною структурою, що поєднує як ВПО так і локальне населення, яке адаптується до нових демографічних реалій [4, с. 235-241].

Водночас, у статті підкреслюється, що демографічні зміни в Івано-Франківській області мають і якісний вимір, оскільки відбувається трансформація вікової піраміди, посилення міграційної динаміки та зростання частки вразливих соціальних груп. Тому як Західна Україна у цілому, так і Івано-Франківська область зокрема, опинились в ситуації подвійного навантаження: з одного боку – прийом і інтеграція переміщених осіб, з іншого – збереження власного населення в умовах зовнішньої міграції за кордон. Автор інтерпретує ці процеси як довготривалі, з потенційними наслідками для відтворення населення, регіонального розвитку та соціальної стабільності, що вимагає глибшого демографічного осмислення зміни у структурі українського суспільства.

Підсумовуючи, слід відзначити що у сучасній науковій літературі демографічні зміни західних областей України презентуються як взаємопов'язаний і багаторівневий процес, у якому Івано-Франківська область не розглядається ізольовано, а є складовою широкого простору Західної України. У цьому контексті Івано-Франківська область включається і до узагальненої аналітичної рамки, де ключовими є тенденції старіння населення, міграційного впливу та трансформації структури

зайнятості. Автори досліджень вважають, що демографічні зрушення тут не мають локального, суто регіонального характеру, а формуються під впливом загальноукраїнських кризових чинників – пандемії та війни, які уніфікують проблемне поле для всіх західних областей, водночас не нівелюючи їх локальних особливостей. Водночас, Івано-Франківська область визнається як один з репрезентативних осередків Західної України, де демографічні процеси найбільш виразно проявляють себе через поєднання міграційного тиску, змін у структурі робочої сили та адаптації локальних громад до нових соціально-економічних умов.

Список використаних джерел:

1. Білоус М. Стратегії відновлення демографічного потенціалу України в повоєнний період. *Економіка. Управління. Інновації*. Вип. 1 (36). 2025. С. 107-123. DOI 10.35433/ISSN2410-3748-2024-1(36)-7. <https://eprints.zu.edu.ua/44334/>
2. Лібанова Е. Резильєнтність соціоекономічної системи України до шоків, спричинених війною: специфіка формування і реагування. *Demography and social economy*. Вип. 58. № 4. 2024. С. 3-23. <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/212/154>
3. Бачинська М., Теслюк Р. Демографічні детермінанти трансформації ринку праці сільських та селищних громад карпатського регіону України. *Економіка та суспільство*. Вип. 68. 2024. https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4648?utm_source=chatgpt.com
4. Натопчук Д. Демографічна ситуація в Україні в умовах воєнного конфлікту. *Modeling the development of the economic systems*. Вип. 1. 2024. С. 235-241. <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/314/291>
5. Гладун О., Курило І., Шушпанов Д., Аксьонова С., Позняк О. Концептуальні засади дослідження демографічної резильєнтності українського суспільства. *Demography and social economy*. Вип. 58. №

4. 2024. С. 45-64.

<https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/218/156>

УДК: 726:271.2-523](477.72):351.853](091)(045)

Василь ГЕНСЬОРСЬКИЙ,
магістр теології, Християнська Академія Теологічна, Варшава,
<https://orcid.org/0000-0003-4980-4723>

ПРАВОСЛАВНА САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРА ХЕРСОНЩИНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСТОРОВОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ В УМОВАХ ІСТОРИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ І ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

***Анотація.** У статті досліджується православна сакральна архітектура Херсонщини як важливий чинник формування культурного ландшафту Півдня України та інструмент просторової репрезентації української традиції. Проаналізовано історичні передумови становлення храмового будівництва регіону, регіональні модифікації українського архітектурного стилю, а також роль сакральних домінант у конструюванні локальної та національної ідентичності. Особливу увагу приділено впливу політичних трансформацій і сучасних воєнних викликів на стан збереження храмової спадщини. Обґрунтовується необхідність системного підходу до охорони та реставрації сакральної архітектури як складової культурної безпеки держави та утвердження національної ідентичності в культурному просторі регіону.*

***Ключові слова:** сакральна архітектура; культурний ландшафт; українська традиція; храмове будівництво; Херсонщина.*

Православні храми Херсонщини є не лише сакральними спорудами, але й виразними архітектурними домінантами, що формували культурний

ландшафт Півдня України, утверджуючи простір української духовної та мистецької присутності. У відкритому степовому середовищі саме силуети храмів — бані, дзвіниці, хрести — ставали символами осілості, віри та культурного укорінення українського населення на новозаселених землях, формуючи помітні орієнтири на безмежному просторі південного степу. Так, наприклад, Свято-Миколаївська церква в Бериславі (1812 р.) із її тридільною композицією та грушоподібними банями стала культурним центром козацької громади, а дзвіниця й нині слугує символічним орієнтиром міста [1].

Заселення Півдня України у XVIII–XIX ст. супроводжувалося перенесенням українських архітектурних традицій із Центральної та Лівобережної України. Разом із переселенцями на Херсонщину прийшли типологічні моделі тридільного храму, хрещатої в плані композиції, традиції багатобанного завершення, характерні для українського бароко та народного зодчества. Ці моделі зберігали баланс канонічності та локальної пластики, формуючи впізнаваний український стиль у новому регіональному контексті. Варто зазначити, що багато майстрів того часу, серед яких виділяються родини Дудченків та Литвиненків, були вихідцями з Черкащини та Полтавщини, і саме їхні роботи заклали основи локальної архітектурної школи Херсонщини [2].

Просторове розташування храмів у містах і селах Херсонщини відображало традиційний для української культури принцип сакрального центру як осердя громади. Храм ставав не периферійною спорудою, а композиційною домінантою площі чи поселення, навколо якої концентрувалося соціальне, освітнє та культурне життя. Прикладом цього є Козацька церква в Олешках (поч. XIX ст.), яка одночасно виконувала функцію навчального та соціального центру громади [3].

Архітектурні форми православних храмів регіону засвідчують поєднання загальноєвропейських стильових впливів із локальною українською інтерпретацією. Навіть у межах класицизму чи історизму

українські майстри надавали спорудам характерної пластики, пропорційності та декоративної стриманості, властивій традиціям українського сакрального зодчества. У Херсоні, наприклад, Покровська церква (1897 р.) поєднує класицистичну суворість з українською бароковою пластикою бань та характерним розташуванням вікон і декору [4].

Особливістю храмового будівництва Херсонщини було використання місцевих матеріалів — каменю-черепашника, цегли, вапняку, піщаника — що поєднувалося з традиційними українськими конструктивними рішеннями. Це сприяло формуванню регіональної модифікації українського сакрального стилю, адаптованого до природно-кліматичних умов південного степу. Наприклад, церква Різдва Пресвятої Богородиці в Скадовську (1860 р.) ілюструє використання місцевого каменю та відмінне знання кліматичних особливостей, завдяки чому споруда збереглася майже без серйозних пошкоджень до наших днів [5].

Парафіяльні комплекси — церкви, дзвіниці, церковно-парафіяльні школи, будинки причту — формували довкола храму культурний мікросвіт української громади. Архітектурна домінанта поєднувалася з освітньою, просвітницькою та соціальною функцією, закріплюючи українську культурну тяглість і зміцнюючи соціальну ідентичність місцевого населення [6].

У степовому ландшафті сакральні вертикалі набували символічного значення як маркери духовного освоєння простору. Храмові бані, що піднімалися над безмежжям південного горизонту, візуально закріплювали українську культурну присутність, перетворюючи географічний простір на осмислений культурний ландшафт із явними українськими ознаками.

Архітектурні особливості православних храмів різних частин Херсонщини виявляють внутрішню регіональну диференціацію, зумовлену історичними, етнокультурними та урбаністичними чинниками. У Бериславському та Олешківському ареалі, сформованих на основі козацької традиції та давніх поселень на Дніпрі, помітні риси стриманого

українського бароко й народного храмобудування з домінуванням тридільних композицій та компактних об'ємів. У Херсоні, як губерньському центрі, простежується більша орієнтація на монументальні форми класицизму та історизму, з локальною інтерпретацією пропорцій і декоративних елементів, що гармонійно вписуються в українську сакральну традицію.

У приазовських містах Херсонщини — Скадовську та Генічеську — архітектура храмів демонструє особливості адаптації до прибережного ландшафту та портового середовища. Тут поєднувалися українські типологічні моделі з локальними містобудівними та кліматичними умовами, що проявлялося у витягнутих силуетах дзвіниць, світлих фасадах та відкритих композиційних рішеннях. Попри стилістичні відмінності, зберігалася канонічна структура православного храму та українська ідентичність, яка через архітектурні домінанти органічно інтегрувалася у культурний ландшафт прибережних поселень [7].

Вагомим доповненням до розуміння історичної долі сакральної архітектури Херсонщини є аналіз її руйнування у XX–XXI ст., що дозволяє простежити не лише втрати матеріальної спадщини, а й трансформацію культурного ландшафту регіону. Значна частина храмів була знищена або перебудована ще в період радянської антирелігійної політики, проте окремі випадки демонструють показову цілеспрямованість руйнування сакральних домінант як носіїв історичної пам'яті.

За матеріалами краєзнавчих досліджень Є.В. Горностаєва, одним із характерних прикладів є Покровська єдиновірська (старообрядницька) церква в Херсоні, що розташовувалася на перехресті вулиць Рішельєвської та Ердельєвської. У 1944 р. міська влада ухвалила рішення про її знесення, мотивуючи це відсутністю історичної цінності та функціонального використання під час німецької окупації. Попри спробу зруйнувати храм за допомогою бронетехніки, будівля виявилася конструктивно стійкою, після чого її було підірвано. Такий спосіб ліквідації сакральної споруди свідчить

про ідеологічний характер нищення, спрямований на усунення просторових маркерів релігійної та культурної ідентичності. На місці храму було прокладено вулицю, а окремі архітектурні елементи (зокрема вхідні колони) використано в оформленні міського простору, що символічно відображає процес десакралізації та переосмислення культурної спадщини [8, с. 31-32].

Подібна доля спіткала й інші сакральні об'єкти регіону. Зокрема, Іоанно-Златоустівська церква при Херсонській духовній семінарії, розташована на Ярмарковій площі (нині площа Свободи), була зруйнована у період громадянської війни, а її матеріали використані для господарських потреб. Це свідчить про поступове витіснення сакральної архітектури з культурного простору та її редукцію до суто утилітарного ресурсу в умовах політичної нестабільності [8, с. 58-59].

Новітній етап руйнувань пов'язаний із сучасною російсько-українською війною, що набула особливої інтенсивності після 2022 р. Воєнні дії та тимчасова окупація частини Херсонської області спричинили пошкодження та знищення низки храмів, зокрема в прифронтових і деокупованих населених пунктах. Ураження сакральних споруд від артилерійських обстрілів, авіаударів і вибухів мають не лише матеріальний, а й символічний вимір, оскільки спрямовані на підрив культурної тяглості та духовних основ місцевих громад. У цьому сенсі сучасні руйнування продовжують історичну лінію втрат, але водночас актуалізують питання збереження спадщини як елементу національної безпеки.

Зокрема, значних пошкоджень зазнав Свято-Катерининський собор у Херсоні, який у 2023 та 2024 рр. двічі потрапляв під артилерійські удари, що призвело до руйнування купола та внутрішнього простору. Неодноразово обстрілювався храм Різдва Пресвятої Богородиці в Кіндійці [9], який у 2024 р. фактично був виведений з експлуатації внаслідок прицільних ударів. У 2026 р. пошкоджено Греко-Софіївський храм Різдва Богородиці [10], що свідчить про тривалість і системність руйнувань. Значних ушкоджень зазнав і Свято-Успенський собор, у якому пошкоджено куполи та дах. Водночас у

Білозерській громаді зафіксовано випадок повного знищення храму разом із загибеллю священнослужителя [11], а в Осокорівці та Зміївці — ліквідацію сакральних споруд як елементів культурного ландшафту. Загалом, за даними Херсонської ОВА, станом на 2025 р. близько 60 релігійних об'єктів регіону було пошкоджено або знищено, що свідчить про цілеспрямоване руйнування просторових маркерів культурної та духовної ідентичності [12].

Стан збереження храмової архітектури Херсонщини на сьогодні є неоднорідним: поряд із відновленими або діючими церквами існує значна кількість об'єктів, що перебувають у пошкодженому чи аварійному стані. Частина пам'яток потребує невідкладної консервації та фіксації, особливо в умовах триваючих бойових дій. Водночас у безпечніших районах спостерігається поступове відновлення храмів і відродження сакрального середовища як осередку громадського життя.

Руйнування храмів у XX–XXI ст. засвідчують вразливість культурного ландшафту перед політичними та воєнними викликами, тоді як сучасні зусилля з їх збереження й реставрації є свідченням прагнення до відновлення історичної пам'яті та утвердження української ідентичності у просторі Півдня України.

Особливої актуальності проблема збереження сакральної архітектури Херсонщини набула в умовах сучасної російсько-української війни. Воєнні дії та тимчасова окупація частини регіону спричинили пошкодження й руйнування храмових споруд, що становлять невід'ємну частину української культурної спадщини. Цілеспрямоване нищення сакральних об'єктів виступає не лише матеріальною втратою, а й спробою підризу історичної пам'яті та просторових маркерів української ідентичності на півдні країни.

У цьому контексті збереження, фіксація стану та подальша реставрація храмової архітектури Херсонщини постають як завдання загальнонаціонального значення. Йдеться не лише про відновлення окремих споруд, а про захист культурного ландшафту як носія української традиції,

історичної тяглості та духовного досвіду. Системна державна політика охорони сакральної спадщини, міжнародна підтримка та науковий супровід реставраційних процесів мають стати ключовими складовими стратегії збереження української архітектурної самобутності в умовах воєнних викликів.

Узагальнюючи викладене, слід наголосити, що православні храми Херсонщини постають не лише як об'єкти сакрального призначення, але й як структуроутворюючі елементи культурного ландшафту Півдня України та просторові маркери української ідентичності. Їхня архітектура відображає перенесення та розвиток національних традицій у новому регіональному середовищі, поєднання канонічності з локальною інтерпретацією форм і матеріалів, а також формування осередків духовного, освітнього і громадського життя. Руйнування сакральних доміант призводило до деформації історично сформованої культурної структури регіону, тоді як їх відродження й сучасне будівництво в українському стилі засвідчують тяглість традиції та свідоме утвердження національної архітектурної самобутності. В умовах воєнних загроз збереження, фіксація та науково обґрунтована реставрація храмової спадщини Херсонщини набувають значення складової культурної безпеки держави, спрямованої на захист історичної пам'яті, духовного досвіду і цілісності українського культурного простору.

Список використаних джерел

1. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми. Київ : Наш час, 2007. 272 с.
2. Логвин Г. Н. Українське мистецтво та архітектура XVII–XVIII століть. Київ : Мистецтво, 1982. 336 с.

3. Вечерський В. В. Спадщина містобудування України: теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень. Київ : НДІТІАМ, 2003. 560 с.
4. Історія української архітектури / за ред. В. І. Тимофієнка. Київ : Техніка, 2003. 472 с.
5. Тимофієнко В. І. Архітектура і містобудування України доби класицизму. Київ : НДІТІАМ, 2006. 304 с.
6. Кілессо С. К. Архітектура українського бароко. Київ : Будівельник, 1973. 160 с.
7. Вечерський В. В. Охорона культурної спадщини в Україні. Київ : Логос, 2003. 176 с.
8. Горностаев Е. В. По страницам истории православной религии Херсона. Хронологико-историческое описание. Херсон, 1994. 70 с.
9. Білоус С. Російські війська обстріляли храм та кладовище у передмісті Херсона. *Суспільне. Херсон*. URL: <https://suspilne.media/kherson/405587-rosijski-vijska-obstrilali-hram-ta-kladovise-u-peredmisti-hersona/> (дата звернення: 22.03.2026).
10. Доценко М. У Херсоні під час обстрілу було пошкоджено Греко-Софіївський храм. *Мост*. URL: <https://most.ks.ua/news/url/u-hersoni-pid-chas-obstrilu-bulo-poshkodzheno-greko-sofijivskij-hram-foto/> (дата звернення: 22.03.2026).
11. Росіяни обстріляли церкву в Білозерській громаді: вбили священника. *Район. Херсон*. URL: <https://kherson.rayon.in.ua/news/607168-rosiyani-obstrilyali-tserkvu-v-bilozerskiy-gromadi-vbili-svyashchennika> (дата звернення: 22.03.2026).
12. Хлебус О. та ін. Молитва під снарядами. На Херсонщині через атаки РФ зруйновані або пошкоджені близько 60 релігійних споруд. *Суспільне. Херсон*. URL: <https://suspilne.media/kherson/1152348-molitva-pid-snaradami-na-hersonsini-cerez-ataki-rf-zrujnovani-abo-poskodzeni-blizko-60-religijnih-sporud/> (дата звернення: 22.03.2026).

УДК 94(477.74)"1794/1917":070

Максим ГРАНЧЕНКО

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності
В9 Історія та археологія ННПІ імені В. О. Сухомлинського НУК імені
адмірала Макарова, наук. кер. Хрящевська Л.М., к.іст.н., доц.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ ОДЕСИ В КІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ: ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

***Анотація.** Проаналізовано газетні публікації з історії дореволюційної освіти Одеси, що мають ознаки наукового викладу. Визначено роль періодичних видань у розвитку історичної науки міста в радянський і сучасний періоди, оцінено їхню наукову значущість та систематизовано вміщену в них інформацію щодо діяльності міських освітніх закладів і окремих педагогічних діячів.*

***Ключові слова:** історія освіти, історіографія, Одеса, Південь України, навчальні заклади, училища, колонізація Півдня*

Постановка проблеми. Публіцистичні статті, попри неможливість повною мірою віднести їх до наукових праць через відсутність обов'язкових елементів наукового дослідження (зокрема системи посилань на першоджерела, рецензування тощо), у низці випадків мають ознаки науковості та можуть розглядатися як складова історіографії. Автори таких публікацій, як правило, є фахівцями з історії, історії освіти, краєзнавства, тощо.

Мета роботи. Дослідження змісту та наукової цінності науково-публіцистичних праць з історії освіти Одеси в дореволюційний період.

Актуальність теми. Актуальність зумовлена великою кількістю наукових і науково-публіцистичних праць з історії освіти Одеси і необхідністю їх систематизації.

Виклад основного матеріалу. Загалом у радянський період проблематика історії дореволюційної освіти Півдня України залишалася малопоширеною в суто наукових виданнях. Наприклад, в наукових бібліотеках Миколаєва та Запоріжжя не знайдено жодної радянської наукової праці, яка б висвітлювала історію освіти Півдня України царського періоду. Однак, Одеса є виключенням з цього правила, оскільки у колекціях наукових бібліотек міста (Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені Грушевського та Одеська національна наукова бібліотека) виявлено невелику кількість радянських наукових праць з історії дореволюційної освіти міста – і в основному, присвячених історії університетів. Наприклад, книга “Одеському університету – сто років”, в якій досліджено історію нинішнього ОНУ імені І.І. Мечникова, включаючи дореволюційну.

В той же час, на відміну від згаданих Миколаєва і Запоріжжя, в бібліотеках яких зберігається десятки радянських публіцистичних праць з історії освіти Півдня України кінця XVIII – початку XX століття – у публіцистичній періодиці Одеси представлено малу кількість відповідних матеріалів, зі значно вужчою тематикою – в основному також університетською освітою.

Наприклад, в 1982 році, в газеті “Вечерняя Одесса” вийшла стаття Пікмана Р. “Они учились в Одессе”, вийшла стаття, присвячена болгарським студентам в Новоросійському університеті в XIX столітті. [2]. Починається стаття з аналізу історичної, політичної та культурної ситуації в Болгарії на початку XX століття та її впливу на болгарську еміграцію до російської імперії. Далі автор називає перших студентів Новоросійського університету: Стефан Златев, Христофор Міленкович, Дімітрій Кіряков. В кінці наводяться імена учасників болгарського національно-визвольного руху, які вчилися в Одесі: Христо Ботев, Дімітрій Благоев, Георгій Раковський, та ін. Стаття не є науковою працею, однак має багато аналітичного матеріалу, який можна використовувати в подальших пошуках з історії болгар на Півдні України та історії освіти.

В часи Незалежності, публіцистичні публікації з ознаками науковості продовжили виходити. Наприклад, у 1998 році в газеті “Одесский вестник” вийшла стаття “Одесская Мариинская гимназия отмечает 130-летний юбилей” [3]. Стаття базується на матеріалах музею гімназії. В ній розповідається історія заснування закладу: заснування в 1862 році приватної жіночої гімназії Фон-Огліо, становлення міської жіночої гімназії в 1868 році; аналізуються музейні матеріали, які є джерельною базою дослідження. розповідається про процес відкриття першої суспільної гімназії, досліджується діяльність опікунської ради закладу: вказується час його створення, склад, аналізується його діяльність по управлінню закладом та фінансуванню учнів з малозабезпечених родин, створенню благодійних фондів, тощо. Також в роботі розповідається про вимогу до вступниць закладу, термін навчання, оплати, стипендії. Закінчується стаття на сучасному, на момент написання, стані гімназії. Робота, не дивлячись на те, що є газетною статтею, виконана дуже якісно з точки зору наукового підходу. В статті вказані матеріали, на основі яких була написана робота, а саме дослідження є досить ґрунтовним, тому може бути використана як база в подальших дослідженнях з історії освіти на Півдні України в імперський період.

У 2010 році в газеті «Одесса многонациональная» було опубліковано статтю В. В. Орлова «Южная столица военного образования», присвячену історії військової освіти в Одесі [4]. У публікації комплексно висвітлено становлення та розвиток одеських військово-навчальних закладів. В ній автор розглядає процес відкриття військового училища у 1865 році, наводить відомості про чисельність учнів у перші роки його діяльності, називає архітектора будівлі та місце її розташування, а також аналізує навчальну програму закладу, подає статистичні дані щодо кількості випускників у 1866–1902 роках, окреслено коло керівників училища та простежено підвищення його статусу у 1900-х роках. Окрему увагу приділено постаті одного з викладачів – Петра Васильовича Катаєва, а

також біографіям відомих випускників, зокрема генерал-лейтенанта, військового міністра Болгарії Георгі Мінчева Вазова, латвійського діяча Андрія Індриковича Пумпура та корифея українського театру Панаса Карповича Саксаганського. Подальший виклад присвячено створенню у 1899 році Одеського кадетського корпусу, відкриттю його будівлі у 1902 році, першому випуску 75 кадетів у 1906 році та наданню закладові імені великого князя Костянтина Костянтиновича. Таким чином, публікація вирізняється ґрунтовним аналізом історії кількох військово-освітніх установ Одеси в імперський період і може бути використана як джерельна база для подальших наукових досліджень з історії військової освіти регіону.

Висновки. Отже, історія освіти Одеси активно висвітлювалась в газетних публікаціях в радянський період та в 1990-2010-тих роках. Серед них є інформативні та корисні праці, які можуть стати в нагоді при подальших дослідженнях за умови дотримання необхідної критики. Окремим перспективним напрямком щодо роботи з газетними публікаціями з історії дореволюційної історії міста є їх переклад українською мовою та перевидання, оскільки сучасні реалії вимагають захисту Рідної мови, і в той же час збереження праць в науковому обігу.

Список використаних джерел

1. Одеському університету – сто років. Одеса: видавництво “Маяк”, 1965. С.5-56.
2. Пикман Р. Они учились в Одессе. *Вечерняя Одесса*. 1982. 13 июля.
3. Одесская Мариинская гимназия отмечает 130-летний юбилей. *Одесский вестник*. 1998. 11 июля.
4. Орлов В. В. Южная столица военного образования. *Одесса многонациональная*. 2010. № 5 (октябрь). С. 12.

УДК: 94(477.7)"1850/1917"

Діана ГРИЦАЙ,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Черемісін О.В.,
д. іст. н., проф.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ІСТОРИЧНОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРАХ

***Анотація.** У статті розглянуто процес формування громадянсько-національної ідентичності в різних регіонах України в умовах російсько-української війни з урахуванням історичного досвіду та сучасних освітніх практик. Проаналізовано вплив регіональних особливостей, історичної пам'яті та соціокультурних трансформацій на становлення ідентичності. Виокремлено роль освіти у зміцненні національної свідомості дітей та молоді. Обґрунтовано необхідність оновлення підходів до викладання історії в умовах воєнних викликів.*

***Ключові слова:** громадянсько-національна ідентичність, регіони України, історична пам'ять, освітній процес, російсько-українська війна, громадянська освіта.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток України відбувається в умовах повномасштабної війни, що супроводжується не лише безпековими та економічними викликами, а й глибокими трансформаціями суспільної свідомості, які охоплюють ціннісні орієнтації, ідентифікаційні практики та моделі соціальної поведінки. У цих обставинах усвідомлення громадянами своєї національної приналежності стає основою суспільної витривалості та

безпеки держави, що згуртовує людей задля довготривалої протидії викликам сьогодення [13].

Формування громадянсько-національної ідентичності набуває багатовимірного характеру з огляду на регіональні відмінності, які історично склалися під впливом імперських практик управління, мовної політики та соціально-економічного розвитку територій. Війна актуалізувала потребу у виробленні цілісної моделі ідентичності, що ґрунтується на демократичних цінностях, громадянській відповідальності та історичній пам'яті [13]. У цьому процесі система освіти забезпечує передачу історичного досвіду, осмислення сучасних подій і формування громадянської позиції на основі компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема національної ідентичності є наскрізною для сучасного наукового дискурсу, охоплюючи широкий спектр історичних, соціологічних та педагогічних досліджень. У працях Я. Грицака, Н. Яковенко та С. Плохія [5; 6; 10; 11; 18; 19] розкрито історичні передумови формування української нації як результат тривалої взаємодії політичних, культурних і соціальних процесів.

Теоретичне осмислення феномену нації представлено у працях Б. Андерсона, Е. Геллнера та Е. Сміта [1; 13; 15; 16], які розглядають її як соціально сконструйовану спільноту, що формується в межах модерних суспільств через спільні символи, уявлення та історичні наративи.

Регіональні особливості ідентичності досліджено у працях В. Кулика, Г. Касьянова та О. Гараня [3; 7; 8], де увагу зосереджено на мовних практиках, політичній культурі та специфіці історичної пам'яті. Педагогічний аспект проблеми був детально описаний у працях О. Савченко, І. Беха та О. Пометун [2; 12; 14].

Мета статті полягає у комплексному аналізі особливостей формування громадянсько-національної ідентичності в регіонах України в умовах російсько-української війни з урахуванням історичних передумов та сучасних освітніх практик. Окрему увагу зосереджено на визначенні ролі

освіти як чинника консолідації суспільства та формування громадянської свідомості в умовах воєнних викликів.

Виклад основного матеріалу. Формування громадянсько-національної ідентичності відбувається як результат взаємодії історичної пам'яті, культурних практик, мовного середовища, соціального досвіду, а також інформаційного простору та медіавпливів. В Україні цей процес має виразний регіональний характер, що зумовлено різними історичними траєкторіями розвитку територій. Західні регіони формувалися під впливом європейських політичних традицій та досвіду перебування у складі Австро-Угорської та Польської держав. Центральні регіони пов'язані з козацькою державністю та традиціями українського державотворення XVII–XVIII ст. В той час як схід і південь України тривалий час перебували під впливом імперських і радянських моделей розвитку, що визначило специфіку їхньої соціокультурної ідентичності [9; 13].

Повномасштабна війна посилила інтеграційні процеси між регіонами. Спільний досвід загрози та спротиву сприяв формуванню єдиного національного наративу та посиленню відчуття належності до політичної нації. Водночас регіональні особливості не зникають, а трансформуються під впливом сучасних суспільних викликів, що знаходить відображення як у соціальному житті, так і в освітньому середовищі.

Порівняльний аналіз дозволяє простежити специфіку цих процесів у різних регіонах України (див. Табл. 1):

Регіон	Історичні особливості	Трансформації в умовах війни	Освітні акценти
<i>Захід України</i>	Європейські політичні традиції, досвід національних рухів	Функціонування як гуманітарного хабу для ВПО, центр волонтерства	Розвиток національно орієнтованого змісту освіти, популяризація

			історії визвольних змагань
<i>Центр України</i>	Козацька спадщина, державотворчі традиції	Посилення ролі державницької ідентичності, мобілізаційні процеси	Інтеграція сучасної війни в курси історії та громадянської освіти
<i>Схід України</i>	Індустріалізація, радянська спадщина	Переосмислення історичних наративів, декомунізація свідомості	Критичний аналіз радянського минулого, формування нових ідентифікаційних практик
<i>Південь України</i>	Багатокультурність, імперський вплив	Зміцнення громадянської ідентичності через досвід окупації та деокупації	Акцент на громадянській освіті, правах людини та локальній історії

Зазначені трансформації безпосередньо відображаються у змісті та практиках освітнього процесу. Впровадження курсів громадянської освіти забезпечує інтеграцію тем війни, прав людини та демократичних цінностей у навчання, що сприяє формуванню в учнів здатності аналізувати інформацію з різних джерел, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та інтерпретувати історичні процеси у взаємозв'язку з сучасністю [12, с. 111]. Паралельно реалізуються освітні проєкти, спрямовані на вивчення локальної історії громад, які передбачають збір усних свідчень очевидців, документування подій і підготовку учнівських дослідницьких робіт.

Поширення волонтерсько-освітніх практик сприяє залученню учнівської та студентської молоді до громадської діяльності, зокрема

допомоги внутрішньо переміщеним особам, участі в благодійних ініціативах та інформаційній підтримці суспільства [17, с. 234-235]. Подібний досвід формує відповідальність, солідарність і здатність до активної громадянської участі як складові громадянсько-національної ідентичності.

Формування громадянсько-національної ідентичності в освітньому середовищі охоплює всі рівні освіти та має послідовний характер. У дошкільній освіті цей процес здійснюється через засвоєння базових соціокультурних уявлень про належність до спільноти, державні символи та культурні традиції.

У початковій школі відбувається розширення цих уявлень шляхом формування почуття причетності до держави, розвитку поваги до національних цінностей і становлення первинних громадянських якостей. Значна увага приділяється інтеграції елементів громадянської освіти в зміст навчальних предметів та виховній роботі.

На рівні базової та старшої середньої освіти формування ідентичності набуває більш усвідомленого характеру й передбачає розвиток критичного мислення, здатності аналізувати суспільно-політичні процеси, інтерпретувати історичні події та формувати власну громадянську позицію.

В умовах війни пріоритетним завданням на всіх рівнях освіти є створення безпечного освітнього середовища та забезпечення емоційної підтримки здобувачів освіти, що виступає необхідною передумовою їхнього гармонійного розвитку та становлення громадянської свідомості [4, с. 2-4].

Пропозиції до вдосконалення. Оновлення змісту історичної освіти має здійснюватися з урахуванням регіонального досвіду та сучасних подій. Доцільним є включення матеріалів, що відображають локальні історії громад із використанням усної історії, архівних джерел та свідчень очевидців.

Ефективність навчання підвищується завдяки використанню інтерактивних методів: *проектної діяльності, аналізу джерел та*

дослідницьких підходів [14, с. 3]. Професійна підготовка педагогів повинна передбачати формування навичок роботи в умовах війни та викладання складних історичних тем.

Висновки. Формування громадянсько-національної ідентичності в регіонах України відбувається під впливом історичних чинників і сучасних трансформацій, які зумовлені повномасштабним вторгненням. Регіональні відмінності зберігаються, однак інтегруються у спільний національний простір на основі спільних цінностей, досвіду спротиву та солідарності.

Освіта виконує основну функцію у цьому процесі, забезпечуючи зв'язок між історичним досвідом і сучасністю, формуючи критичне мислення та відповідальну громадянську позицію. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку ефективних освітніх стратегій, що сприятимуть зміцненню суспільної єдності.

Список використаних джерел

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. В. Морозова. Київ : Критика, 2001.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / Бех І. Д.,— К.: Либідь, 2003.— Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади.— 344 с.
3. Гарань О.В. Від Брежньєва до Зеленського: дилеми українського політолога. — К.: Стилос, 2021. — 250 с.
4. Гнатюк О. В. Психологічні аспекти безпечного освітнього середовища в закладах освіти під час війни. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 8 с.
5. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ : Генеза, 1996. 360 с.
6. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.

7. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. Київ : Либідь, 1999. 351 с.
8. Кулик В. Український націоналізм у час війни з Росією // Критика. 2015. № 9–10 (203–204). С. 13–18.
9. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 404 с.
10. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочко. Харків, 2016. 496 с.
11. Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії / пер. з англ. М. Ларненка. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2023. 400 с.
12. Пометун О. Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження державного стандарту базової середньої освіти / О. Пометун. Український педагогічний журнал. 2021. № 4. С. 106–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2021_4_11
13. Проблеми національної ідентичності як чинник вразливості суспільства та держави. URL: <https://censs.org/problems-of-national-identity-as-a-factor-in-the-vulnerability-of-society-and-the-state/> (Дата звернення 19.04.2026)
14. Савченко О. Я. Виховання розумної особистості, яка вміє самостійно вчитися. Початкова школа. 2007. № 8. С. 1–5.
15. Сміт Е. Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія / пер. з англ. Р. Фещенко. Київ : К.І.С., 2004.
16. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 1994.
17. Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики : зб. наук. праць / за ред. К. О. Журби, Л. В. Канішевської. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 394 с.

18. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. Київ : Laugus, 2012. 472 с.

19. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 3-тє вид., перероб. та розшир. Київ : Критика, 2006. 581 с.

94(477.7):008:502.51"2023"

Ксенія ДАНИЛЮК,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності А4.03 Історія та громадянська освіта Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Кузовова Н.М., к.іст.н., доц

ВЕЛИКИЙ ЛУГ У ПРОСТОРІ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ПІСЛЯ ПІДРИВУ КАХОВСЬКОЇ ГЕС

***Анотація.** У тезах проаналізовано можливості використання теми Великого Лугу в сучасній історичній освіті після руйнування Каховської ГЕС. Розглянуто проблеми збереження історичної спадщини регіону, особливості використання локальної історії на уроках та значення історичних джерел у процесі вивчення минулого Півдня України.*

***Ключові слова:** Великий Луг, історична освіта, локальна історія, Каховська ГЕС, історична пам'ять, культурна спадщина.*

Підрив Каховської ГЕС у 2023 р. став подією, яка суттєво вплинула не лише на екологічний стан Півдня України, а й на сприйняття історичного простору Великого Лугу. Після зниження рівня води частково відкрилися території, що впродовж десятиліть перебували під водами Каховського водосховища. Це знову привернуло увагу до проблеми збереження історичної спадщини регіону та її висвітлення в освітньому процесі.

Великий Луг є важливою складовою історії українського козацтва. Саме ця територія була природним середовищем існування Запорозької Січі, місцем розташування зимівників, переправ і промислів. У працях Д.Яворницького Великий Луг описується як один із ключових просторів життя запорозького козацтва [1]. Водночас у шкільному курсі історії ця тема часто подається фрагментарно, без достатньої уваги до історії самого регіону та змін його природного середовища.

У сучасних умовах тема Великого Лугу набуває міждисциплінарного значення. Її вивчення дозволяє поєднати історію, громадянську освіту, краєзнавство та екологічну проблематику. Під час уроків можуть використовуватися різні типи джерел: архівні документи, історичні карти, фотографії, усні спогади мешканців Херсонщини та матеріали цифрових проєктів [2]. Такі джерела допомагають учням краще зрозуміти, як змінювався історичний простір регіону під впливом діяльності людини.

Окремої уваги потребує проблема інтерпретації історичної спадщини Великого Лугу. Важливо не обмежуватися лише романтизованим образом козацтва, а показувати учням складність історичних процесів, пов'язаних із господарським освоєнням територій, будівництвом Каховського водосховища та сучасними наслідками техногенних катастроф. Аналіз таких питань сприяє розвитку критичного мислення та формуванню в учнів відповідального ставлення до історико-культурної спадщини.

Використання матеріалів локальної історії на уроках дає можливість зробити навчання більш практичним і наближеним до сучасних подій. Учні можуть працювати з картографічними матеріалами, порівнювати історичні та сучасні зображення територій, виконувати дослідницькі проєкти та аналізувати джерела різного походження [3]. Такий підхід підвищує зацікавленість предметом і сприяє формуванню навичок самостійної роботи з історичною інформацією.

Висновки. Тема Великого Лугу після підриву Каховської ГЕС має значний потенціал для використання в історичній освіті. Її вивчення

дозволяє поєднувати регіональну історію із сучасними суспільними викликами та формувати в учнів цілісне розуміння історичних процесів. Використання локальних джерел і міждисциплінарного підходу сприяє підвищенню інтересу до історії рідного краю та розвитку дослідницьких навичок учнів.

Список використаних джерел

1. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1990.
2. Репан О. Великий Луг Запорозький: історико-культурний вимір. Дніпро : Герда, 2018.
3. Ковальова О. Історична пам'ять та локальна історія у шкільному курсі історії України // Педагогічний дискурс. 2021. № 30. С. 45–51.

УДК: 902 (075.8)

Нікіта КЛЯШТОРНИЙ,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) РВО
спеціальності 032 Історія та археологія,
Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ.
науковий керівник: Водотика С.Г., д.іст. н., професор
Батенко Г.В., к.іст.н., доцент

МЕТОДИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПАЛЕОГЕНЕТИКА У ПОЛЬОВИХ УМОВАХ

***Анотація.** Палеогенетика є сучасним міждисциплінарним напрямом, який поєднує археологію, генетику та біологію. Її основне завдання – дослідження давньої ДНК, яка збереглася у біологічних залишках, таких як кістки та зуби. Цей напрям дозволяє не лише доповнити археологічні дані, але й отримати принципово нову інформацію про походження людей, їхні міграції та розвиток популяцій. Важливо підкреслити, що ключову роль у цих дослідженнях відіграють польові роботи, оскільки саме на цьому етапі відбувається відбір матеріалу, від якого залежить якість подальшого аналізу.*

Ключові слова: палеогенетика, давня ДНК, методи дослідження, сучасна археологія.

Актуальність роботи пов'язана з тим, що сучасна археологія активно інтегрує досягнення природничих наук. Традиційні методи, які базуються лише на аналізі артефактів, не завжди дозволяють повністю відтворити історичні процеси. Палеогенетика, у свою чергу, дає можливість отримати об'єктивні дані про давні популяції. Вона дозволяє встановлювати походження населення, досліджувати їхні міграції та визначати генетичні зв'язки між різними групами. **Мета роботи** полягає у аналізі й доведенні, що саме польові умови безпосередньо впливають на збереження генетичного матеріалу. [7]

Основний виклад матеріалу

1. Історіографія палеогенетики як наукового напрямку бере свій початок наприкінці ХХ століття. Перші дослідження у цій галузі були пов'язані зі спробами виділення та аналізу давньої ДНК із біологічних залишків. Значний внесок у розвиток даного напрямку зробили західні науковці, зокрема Аллан Вілсон, який у 1980-х роках довів можливість використання мітохондріальної ДНК для вивчення походження людини. Подальший розвиток палеогенетики пов'язаний із удосконаленням методів молекулярної біології, зокрема полімеразної ланцюгової реакції та секвенування ДНК. [7]

На початку ХХІ століття відбувся якісний прорив у дослідженнях, пов'язаний із роботами Сванте Паабо, який вперше здійснив розшифрування геному неандертальця. Його дослідження стали основою для подальшого вивчення еволюції людини. Важливий внесок у розвиток палеогенетики зробили також Девід Райх, Еске Віллерслев та Йоганнес Краузе, які досліджували генетичну історію населення Європи та Азії, а також процеси міграцій давніх популяцій. У сучасній науці палеогенетика активно розвивається як міждисциплінарний напрям, що поєднує археологію, генетику та антропологію. [2,3,4,5]

Палеогенетика – це наука, яка вивчає давню ДНК, що збереглася у біологічних залишках. Основними джерелами для дослідження є кістки, зуби та інші органічні матеріали. Для аналізу використовуються сучасні методи, зокрема полімеразна ланцюгова реакція та секвенування ДНК. Ці технології дозволяють відновлювати навіть сильно пошкоджений генетичний матеріал. Завдяки цьому можна визначати генетичну структуру популяцій, встановлювати родинні зв'язки та досліджувати еволюційні процеси.[7]

2. Польові дослідження є основою археології, оскільки саме під час розкопок відбувається виявлення та відбір матеріалу. У випадку палеогенетики цей етап має особливе значення. Основним завданням є не лише знайти об'єкт, але й зберегти його генетичну інформацію. Для цього використовуються стерильні інструменти, захисний одяг та спеціальні методики роботи. Правильна організація польових досліджень дозволяє мінімізувати пошкодження ДНК і забезпечити достовірність результатів.[7]

3. Відбір зразків є одним із найважливіших етапів палеогенетичних досліджень. Найбільш придатними для аналізу є зуби та щільні кісткові тканини, оскільки вони краще зберігають ДНК. Процес відбору включає кілька етапів: оцінку стану матеріалу, очищення, безпосередній відбір та пакування. Особливу увагу необхідно приділяти уникненню контакту зразків із руками, щоб запобігти контамінації. Також важливим є правильне маркування, яке забезпечує точність подальшого аналізу.

Попри значні досягнення, палеогенетика стикається з низкою серйозних проблем. Однією з головних є деградація ДНК, яка відбувається під впливом часу та умов навколишнього середовища. Висока температура, вологість і хімічний склад ґрунту можуть призводити до руйнування генетичного матеріалу, що ускладнює або робить неможливим його аналіз.

Іншою важливою проблемою є контамінація, тобто забруднення давньої ДНК сучасними генетичними матеріалами. Це може відбуватися як під час розкопок, так і в лабораторних умовах, що значно впливає на

достовірність результатів. Також суттєвим недоліком є висока вартість досліджень, оскільки вони потребують сучасного обладнання та складних технологій.

Крім того, не всі археологічні матеріали придатні для палеогенетичного аналізу, що обмежує джерельну базу досліджень. Важливою проблемою залишається і складність інтерпретації отриманих результатів, оскільки генетичні дані необхідно співвідносити з археологічними та історичними джерелами. Окрему увагу привертають етичні питання, пов'язані з дослідженням людських решток, що також впливає на розвиток даного напрямку. [6,7]

Палеогенетика відіграє важливу роль у реконструкції історичних процесів. Вона дозволяє досліджувати міграції населення, визначати їх походження та аналізувати процеси етногенезу. Генетичні дані дають можливість підтверджувати або спростовувати історичні гіпотези. Особливо важливими є дослідження періоду неоліту, коли відбувалися значні зміни у способі життя людей. Таким чином, палеогенетика виступає як важливий інструмент інтеграції археології та історії. [5]

Висновки. Палеогенетика є одним із найперспективніших напрямів сучасної науки. Вона значно розширює можливості археологічних досліджень та дозволяє отримувати нові знання про минуле людства. Польові дослідження відіграють ключову роль у цьому процесі, оскільки від них залежить якість матеріалу. Дотримання стерильності та правильних методик є обов'язковою умовою для отримання достовірних результатів. У підсумку можна сказати, що поєднання археології та генетики відкриває нові перспективи для розвитку історичної науки.

Список використаних джерел:

1. Svante Pääbo. Neanderthal Man: In Search of Lost Genomes. – New York: Basic Books, 2014.

2. David Reich. Who We Are and How We Got Here: Ancient DNA and the New Science of the Human Past. – Oxford: Oxford University Press, 2018.
3. Eske Willerslev, Mikkel H. Schierup. Ancient DNA studies of human evolution // Annual Review of Genomics and Human Genetics. – 2014. – Vol. 15. – P. 215–234.
4. Johannes Krause, Thomas Trappe. A Short History of Humanity. – New York: Random House, 2021.
5. Pontus Skoglund, David Reich. A genomic view of the peopling of the Americas // Current Opinion in Genetics & Development. – 2016. – Vol. 41. – P. 27–35.
6. UNESCO. Генетичні дослідження та біоетика: міжнародні стандарти. – Paris, 2015.
7. Nature. Ancient DNA: breakthroughs and perspectives // Nature. – 2020.
8. Дергачов В.О. Основи палеогенетики. – Київ: Наукова думка, 2019.
9. Козак О.Д. Археологія та генетика: міждисциплінарні дослідження. – Львів, 2021.

УДК: 94(477.83/.86)"18/19":316.75:711.4

Степан КУШНІР,
аспірант 1 курсу спеціальності В9 Історія та археологія
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Дрогобицька О.Я., к.іст.н., доцент

ДОЗВІЛЛЯ В ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ МІСТ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)

Анотація. У тезах доповіді розглянуто дозвілля як складову історії повсякденності міського населення Східної Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Проаналізовано соціокультурні практики, що формувалися в міському середовищі, зокрема театральні вистави, читальні, святкування

та громадські ініціативи. Особливу увагу приділено взаємозв'язку дозвілля з процесами модернізації та трансформації міської культури.

Ключові слова: дозвілля, історія повсякденності, Східна Галичина, міське середовище, соціокультурні практики, модернізація.

Поняття дозвілля у соціології та культурології розглядається як складова вільного часу, що має власну соціальну й культурну функціональність. Вільний час визначається як простір свободи, де індивід може реалізувати свої інтереси, потреби та прагнення поза межами професійної діяльності. Дозвілля, у свою чергу, постає як особлива форма активності, спрямована на відновлення фізичних і духовних сил, розвиток особистості та задоволення культурних потреб [1, с. 9–10].

У західноєвропейській традиції термін «leisure» (англ.) чи «loisir» (фр.) означає свободу вибору діяльності, що не зумовлена економічною необхідністю. Класичне визначення «дозвілля» французького соціолога Ж. Дюмазедьє підкреслює, що воно охоплює всі види добровільної активності після виконання професійних і сімейних обов'язків [2, с. 156]. Таким чином, дозвілля є не лише відпочинком, а й сферою самореалізації та соціальної інтеграції.

Теоретичні підходи до вивчення дозвілля охоплюють кілька взаємопов'язаних вимірів:

- функціональний – дозвілля виконує відновлювальну, виховну, інтеграційну та рекреаційну функції; воно сприяє відновленню психофізіологічних ресурсів і формуванню соціальної ідентичності [2, с. 156–157];
- культурологічний – дозвілля як «універсум культури» формує смисли, стилі життя і моделі споживання; у добу масової культури воно одночасно демократизується й комерціалізується, що породжує напругу між самореалізацією і стандартизованим споживанням [3, с. 18–20];

- соціоструктурний – доступ до різних форм дозвілля та їхній зміст детермінуються класовими, професійними й демографічними чинниками; дозвілля віддзеркалює нерівності в ресурсах часу й доходах [1, с. 48];
- історико-філософський – співвідношення праці й дозвілля змінювалося в історії: від античних ідеалів «схоле»/«otium» до модерних моделей, де дозвілля набуває функцій самореалізації й культурного капіталу [4, с. 41].

Історично дозвілля формувалося як соціальне явище у процесі скорочення робочого часу та зростання можливостей для культурної активності. Уже в античності воно трактувалося як привілей вільних громадян, що дозволяв займатися філософією, мистецтвом чи політикою [4, с. 42]. У середньовіччі дозвілля набуло релігійного забарвлення, ототожнюючись із святами та духовними практиками. В епоху модерну воно поступово секуляризувалося й стало частиною міського способу життя. На межі XIX–XX ст. у Європі відбувається інституціоналізація дозвілля: виникають клуби, театри, спортивні товариства, туристичні організації. Це було зумовлено як соціально-економічними змінами (індустріалізація, урбанізація), так і культурними трансформаціями. Дозвілля перестає бути виключно привілеєм еліти й стає доступним ширшим верствам населення [2, с. 155].

Перехід до індустріального суспільства супроводжувався радикальними змінами у часовій структурі життя: скорочення робочого часу, урбанізація, зростання мобільності й поява масових культурних інституцій створили передумови для масового дозвілля. У містах Східної Галичини ці процеси мали свої специфічні риси: поєднання традиційних народних форм (свята, обрядові практики) з новими міськими інституціями дозвілля; вплив західноєвропейських культурних моделей через міграцію, друковані видання та освітні інституції; а також ідеологічні трансформації в періоди політичних змін, які модифікували зміст і доступність дозвілля.

Раціональна організація вільного часу мала історичні витoki ще в античності, але саме індустріальна модернізація зробила його масовим явищем і предметом соціальної політики [2, с. 155–156].

Варто відзначити, що в українському контексті, зокрема на території Східної Галичини, дозвілля відображало процеси національного відродження. Воно виконувало функцію соціалізації та формування колективної ідентичності, адже культурно-дозвілєві практики часто мали виховний і просвітницький характер [5, с. 70]. Водночас дозвілля було простором інтеграції європейських тенденцій – активного туризму, спорту, театральних видовищ – у локальне середовище.

Міське середовище Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. формувало специфічні моделі дозвілля, що поєднували традиційні практики з новітніми культурними впливами. Міста регіону, багатонаціональні й багатоконфесійні за складом, формували різні моделі відпочинку, які поєднували традиційні практики з новітніми культурними тенденціями. Урбанізація, зростання інтелігенції та поява нової «селянської інтелігенції» створювали попит на культурні послуги, що проявлялося у розвитку читальних, театрів, кав'ярень, туристичних товариств і святкових маніфестацій [6, с. 99–101; 7, с. 205–207; 8, с. 1370–1372].

Однією з провідних форм проведення дозвілля міського населення стало читання. Українська молодь активно зверталася до творів класиків – Т. Шевченка, І. Франка, П. Куліша, а також до польської літератури (А. Міцкевич, Ю. Словацький, Г. Сенкевич). Важливим було використання бібліотек – Оссолінеуму, НТШ, «Просвіти», а також приватних випозичалень¹, які пропонували новинки європейської белетристики [9, с. 4–6]. Книжна культура формувала етносоціальні уявлення галичан, а добір літератури мав виразний ідеологічний вимір: народовці орієнтувалися на українську спадщину, москвофіли – на російську, поляки – на власний

¹ Випозичальня - це бібліотека, яка дозволяє читачам брати книжки додому, а не лише користуватися ними на місці.

національний канон [6, с. 99–102]. Таким чином, читання було не лише способом відпочинку, а й інструментом національної самоідентифікації.

Популярним осередком дозвілля були кав'ярні та ресторани, що виконували роль публічних салонів. Наприклад, у Львові кав'ярні Шнайдера чи «Монополь» стали місцем зустрічей інтелігенції, де читали пресу, дискутували на політичні й літературні теми, налагоджували професійні контакти. Для інтелектуалів це було зручне «нейтральне» середовище, де поєднували відпочинок із роботою [10, с. 85–87]. Різні заклади обслуговували різні соціальні групи: від елітарних ресторанів до дешевих шинків, що відображало соціальну стратифікацію міського населення [11, с. 205–207].

Особливе місце у проведенні вільного часу міщан Галичини займав театр. Галицька сцена кінця XIX – початку XX ст. розвивалася під впливом європейського модерну, символізму та неоромантизму. Діяльність режисерів Й. Стадника та О. Загарова сприяла оновленню репертуару, який включав твори Г. Ібсена, Г. Гауптмана, Б. Шоу поряд із українською драматургією В. Винниченка та О. Олесея [11, с. 205–207]. Театральні вистави виконували не лише розважальну, а й виховну функцію, формуючи національну свідомість глядачів. Відвідування театру стало ознакою культурної приналежності та інтелігентності міського населення.

Спорт і активні форми дозвілля у міському середовищі Східної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. становили важливий сегмент культурного життя, який поєднував фізичне виховання, рекреацію та елементи національного виховання. В умовах модернізації та урбанізації саме фізична культура ставала одним із засобів інтеграції молоді у громадське життя. У містах діяли спортивно-руханкові товариства «Сокіл», «Січ», «Луг», а згодом і «Пласт», які організовували гімнастичні вправи, показові виступи, змагання та масові святкування. Такі заходи мали не лише розважальний, а й виховний характер, адже формували дисципліну, колективізм і патріотичні настрої [7, с. 209–210].

Мандрівки та екскурсії також були важливою формою дозвілля, особливо серед молоді та інтелігенції. Вони охоплювали як короткі прогулянки околицями Львова чи Станиславова, так і багатоденні подорожі Карпатами [12, с. 230]. Гімназисти й студенти організовували маївки, ботанічні та історико-краєзнавчі екскурсії, які мали освітнє й виховне значення [13, с. 239–243]. Туризм у Східній Галичині поєднував рекреаційний і краєзнавчий аспекти, а відвідування курортів (Трускавець, Моршин, Любінь) стало модним атрибутом міського життя [14, с. 77–79]. Сільський туризм, який активно розвивався в міжвоєнний період, також приваблював міську інтелігенцію. Він поєднував відпочинок із пізнанням етнографічних особливостей та фольклору краю [8, с. 1369–1372].

Важливим елементом міського дозвілля були масові святкування національних ювілеїв. Відзначення роковин Т. Шевченка, перепоховання М. Шашкевича чи інші урочистості ставали формою публічної маніфестації української ідентичності. Такі заходи виконували роль «емоційної освіти», сприяли консолідації громади та поширенню національних ідей [15, с. 185–189]. Святкування поєднували культурний, політичний і дозвілєвий вимір, адже вони були не лише урочистістю, а й нагодою для спільного відпочинку, концертів, театральних вистав, публічних промов.

Отже, можемо зробити висновок про те, що дозвілля міського населення Східної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. було багатофункціональним явищем, яке поєднувало культурні, освітні, рекреаційні та політичні практики. Читальні, театри, кав'ярні та курорти виконували роль осередків соціалізації й самоосвіти, водночас формуючи національну ідентичність. Масові святкування та ювілеї ставали інструментом публічної маніфестації української культури, а аматорські гуртки й студентські товариства забезпечували активну участь молоді у культурному житті. Війна та економічні труднощі змінювали характер дозвілля, але не зупиняли його розвитку, адже навіть у кризових умовах зберігалася потреба у культурних практиках і громадській взаємодії.

Особливої ваги набули спорт і активні форми відпочинку. Руханкові товариства, туристичні гуртки та курортний туризм поєднували фізичне виховання з вихованням патріотизму й колективізму. Мандрівки та екскурсії сприяли пізнанню рідного краю, а сільський туризм забезпечував контакт міської інтелігенції з традиційною культурою. Таким чином, дозвілля стало не лише сферою відновлення сил, а й важливим чинником модернізації міського життя, інтеграції різних соціальних груп та формування нових моделей поведінки, що визначали культурне обличчя регіону на зламі століть.

Список використаних джерел

1. Бойко О. П. Соціологія дозвілля : навч. посіб. Суми, 2024. 129 с.
2. Мицкан Т., Мицкан Б. та ін. Активне дозвілля і його організація: історичний контекст. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2023. Вип. 28 (3). С. 155–170.
3. Петрова І. В. Дозвілля як універсум культури: теоретичні виміри сучасності. *Культура і сучасність*. 2014. № 1. С. 18–24.
4. Федотова О. В., Жукова А. І. Праця та дозвілля в історіософській перспективі: проблема співвідношення. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 29. С. 40–47. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i29.958>
5. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику : монографія. Суми, 2011. 285 с.
6. Голик Р. Книжна культура, читання й етносоціальні уявлення галичан кінця XIX – початку XX ст. *Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол.* 2011. Вип. 6. С. 98–108.
7. Дрогобицька О. Новітні способи проводити дозвілля в українських сільських громадах Галичини (кінець XIX ст. – 1930–ті рр.). *Сторінки історії*. 2025. № 61. С. 205–224. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347309>

8. Худик Н. І. Тенденції розвитку сільського туризму у Східній Галичині в міжвоєнний період (кінець XIX ст. – 1939 р.). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 11(29). С. 1369–1379. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11\(29\)-1369-1379](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11(29)-1369-1379)
9. Ганусин О. Читацькі інтереси української молоді Галичини кінця XIX – початку XX століття. *Новітня доба*. 2022. Вип. 10. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2022-10-3-11>
10. Мисак Н. Дозвілля й відпочинок української інтелігенції Львова наприкінці XIX – на початку XX століття на прикладі родини І. Франка. *З історії західноукраїнських земель*. 2018. Вип. 14. С. 83–111.
11. Грицан А. Театральна культура Галичини в контексті європейського модерну (кінець XIX – перша чверть XX ст.). *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство*. 2010. Вип. 17–18. С. 205–211.
12. Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) : монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. 540 с.
13. Мисак Н. Мандрівки галицької молоді наприкінці XIX – початку XX ст.: організація, характер, маршрути, вплив на формування особистості гімназистів і студентів. *Galicja. Studia i materialy*. 2020. № 6. С. 238–273. DOI: <https://doi.org/10.15584/galisim.2020.6.12>
14. Голик Р. Серед карт й путівників: краєзнавство, відпочинок і туризм в рецепції галичан XIX – першої половини XX ст. *Краєзнавство*. 2014. № 1. С. 77–85.
15. Лазурко Л. Святкування українських національних ювілеїв у Галичині (кінець XIX – початок XX століття). *З історії західноукраїнських земель*. 2015. Вип. 10–11. С. 184–206.

94(477):323.2"1917/...–2022/..."

Дмитро ЛИСЕНКО,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності
032 Історія та археологія, Херсонський державний університет, м. Івано-
Франківськ, науковий керівник: Водотика С.Г., д.іст.н., проф.

ПРАКТИКИ СЕЛЯНСЬКОГО СПРОТИВУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНА ТЯГЛІСТЬ ВІД ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ ДО УМОВ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** Проаналізовано практики селянського спротиву в Україні в історичній перспективі – від політики більшовицької влади 1920-х рр. до умов сучасної російсько-української війни. Визначено основні форми опору селянства, зокрема збройні виступи, та адаптивні стратегії виживання. Особливу увагу приділено регіональному виміру (Півдня України), що дозволяє виявити специфіку взаємодії влади і селянства. Обґрунтовано тезу про історичну тяглість моделей селянського спротиву та їх трансформацію в сучасних умовах.*

***Ключові слова:** селянство, селянський спротив, більшовицька політика, КНС, Південь України, війна.*

Проблема селянського спротиву в Україні є однією з ключових для розуміння механізмів соціальної взаємодії між владою та селянства у XX – на початку XXI ст. Упродовж тривалого часу ця тема перебувала під сильним ідеологічним впливом радянської історіографії, яка трактувала виступи селян як прояви «куркульського бандитизму» або «контрреволюційної діяльності». Водночас сучасні українські дослідження доводять, що селянський спротив мав глибоке соціально-економічне та політичне підґрунтя, був масовим явищем і виступав реакцією на насильницькі трансформації, що впроваджувалися більшовицькою владою [1, с. 214–218].

Особливо важливим є розгляд селянства не лише як об'єкта державної політики, а як активного суб'єкта історичного процесу, здатного до вироблення власних стратегій поведінки. У цьому контексті селянський спротив постає як комплекс практик – від відкритих повстань до прихованих форм опору, що дозволяли селянству зберігати економічну автономію.

Актуальність цієї проблематики значно зросла в умовах сучасної російсько-української війни, коли в сільських регіонах знову спостерігаються подібні моделі поведінки, спрямовані на адаптацію до умов зовнішнього тиску, окупації та руйнування традиційних господарських структур. У 1920-х роках більшовицька влада реалізовувала в Україні комплекс заходів, спрямованих на радикальну трансформацію аграрного сектору. Політика «воєнного комунізму», зокрема продрозкладка, передбачала примусове вилучення хліба та інших продуктів у селянства, що викликало масове невдоволення. Саме продрозкладка стала одним із головних факторів, що спричинили хвилю селянських виступів у 1919–1921 рр. [2, с. 87–90]. Насильницький характер цієї політики підривав економічні основи селянського господарства та руйнував традиційні механізми розподілу ресурсів у громаді.

Важливу роль у реалізації більшовицької політики на селі відігравали комітети незаможних селян (КНС). Формально створені як органи підтримки бідноти, вони фактично виконували функції контролю над селянством, сприяли проведенню продрозкладки та брали участь у репресивних заходах проти заможніших верств. Реакцією на ці процеси став масовий селянський спротив, який охопив значну частину території України. У 1919 році було зафіксовано сотні селянських виступів, що свідчить про системний характер цього явища. Важливо підкреслити, що ці виступи мали різний характер: від локальних бунтів до організованих повстанських рухів, які створювали власні військові формування та контролювали значні території [3].

Важливим регіоном, де селянський спротив набув значного поширення, був Південь України, зокрема Херсонщина. Умови цього регіону — велика кількість заможних селянських господарств, активні товарні зв'язки та відносно високий рівень економічної самостійності — сприяли формуванню сильного протестного потенціалу. Селянські виступи на Півдні мали не лише масовий, але й добре організований характер, що дозволяло їм тривалий час протистояти більшовицьким військам [5, с. 194].

Окрім відкритих форм спротиву, важливе місце займали приховані практики опору. До них належали приховування хліба, саботаж виконання державних розпоряджень, ухилення від мобілізацій та участі в комунальних структурах. Ці практики дозволяли селянству зменшити вплив державної політики та зберегти певну автономію у веденні господарства. Як підкреслюють дослідники, саме такі форми опору були найбільш поширеними, оскільки не вимагали відкритого протистояння і дозволяли уникнути жорстких репресій.

У 1920-х роках із переходом до нової економічної політики (НЕПу) характер взаємовідносин між владою і селянством дещо змінився. Влада була змушена піти на певні поступки, що призвело до тимчасового зниження рівня відкритого спротиву. Проте це не означало його зникнення. Навпаки, селянство адаптувалося до нових умов, виробляючи більш гнучкі стратегії поведінки, спрямовані на збереження економічної самостійності [6, с. 46–50].

Сучасний етап історії України, пов'язаний із повномасштабною російсько-українською війною, актуалізував низку соціальних процесів, які мають глибоке історичне коріння. Особливо це стосується сільських територій, зокрема Півдня України, де у 2022–2023 рр. значна частина населених пунктів опинилася під окупацією. У цих умовах сільське населення знову зіткнулося з практиками зовнішнього контролю, насильницького втручання в господарське життя та спробами інтеграції в чужу політичну систему, що об'єктивно актуалізувало механізми спротиву,

подібні до тих, що спостерігалися у 1920-х роках. Однією з ключових рис сучасної ситуації стало поєднання відкритих і прихованих форм спротиву. Як і в період більшовицької політики, значна частина селянського населення не вступала у пряме збройне протистояння, проте активно використовувала інші способи протидії. До них належали відмова від співпраці з окупаційною владою, саботаж адміністративних розпоряджень, а також підтримка українських сил через передачу інформації або матеріальну допомогу [7].

Разом із тим аналіз сучасної ситуації дозволяє виявити низку структурних подібностей із подіями 1920-х років. По-перше, в обох випадках селянство опиняється в умовах зовнішнього тиску, що супроводжується спробами контролю над економічними ресурсами. По-друге, реакцією на ці процеси стає формування різноманітних практик спротиву, спрямованих на збереження автономії господарства та соціальної стабільності. По-третє, значну роль відіграє недовіра до влади, яка сприймається як чужа та ворожа. Важливим елементом аналізу є також питання про характер цього спротиву. Якщо у 1920-х роках він часто набував відкритої збройної форми, то в сучасних умовах домінують більш гнучкі та адаптивні стратегії. Це пояснюється як зміною співвідношення сил, так і зростанням ролі непрямих методів впливу. Водночас це не означає зменшення інтенсивності спротиву, а лише свідчить про його трансформацію.

Таким чином, можна говорити про існування певної тяглості практик селянського спротиву в Україні. Вона проявляється не у прямому відтворенні форм боротьби, а у збереженні базових моделей поведінки, спрямованих на протидію зовнішньому контролю та захист власних інтересів. Ці моделі включають поєднання відкритих і прихованих форм опору, адаптацію до змінних умов та використання доступних ресурсів для збереження автономії.

Список використаних джерел

1. Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. 208 с.
2. Смолій В. А. (ред.). Нариси історії української революції 1917–1921 років: у 2 кн. Кн. 1. Київ : Наукова думка, 2011. 390 с.
3. Лисенко Д. Функції та роль комітетів незаможних селян в реалізації політики комуністичної партії // Актуальні питання гуманітарних наук. 2025. Вип. 84. Ч. 2. С. 15–20.
4. Історія українського селянства : нариси історії : у 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій ; НАН України, Ін-т історії України. — Київ : Наукова думка, 2006. — Т. 2. — 652 с.
5. Котляр Ю. В. Регіональні аспекти повстанського руху селян 20-х рр. XX ст. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Історія. 2002. Т. 21. Вип. 8. С. 138–142.
6. Георгізов Г. М. Українське селянство доби непу: динаміка політичних настроїв та свідомості. – Черкас: «Поліграфічний центр», 2016. – 133 с.
7. Життя під окупацією: соціальні наслідки російських утисків на тимчасово окупованих територіях України : аналітичний звіт / О. Міхеєва, С. Данилов, І. Семиволос ; — Київ, 2023. — 15 с.

УДК 94(52)"16/18":37.016

Зохід РАХІМОВ,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія
Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий
керівник: Кузовова Н.М., канд.іст.н., доц.

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ В XVI-XVIII СТ. У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

***Анотація.** Статтю присвячено дослідженню історичного періоду японської держави XVI–XVIII століть. У роботі розглянуто історичні передумови процесу об'єднання Японії в XVI ст., перебіг бойових дій між васалами роду Тойотомі та особливості встановлення сьогунату Токугава. Проаналізовано головні напрями внутрішньої політики династії Токугава в контексті об'єднання країни та розроблено методичні рекомендації щодо вивчення цієї теми у шкільному курсі історії.*

***Ключові слова:** сьогунат, Токугава, Едо, самураї, самоізоляція, компетентності.*

Об'єднання Японії, створення сьогунату Едо та подальше правління династії Токугава стали знаковими подіями для розвитку країни. Саме в цей період Японія перетворюється на централізовану державу. Досвід цієї епохи демонструє ефективність сильної централізованої влади та розвиток економіки, культури й внутрішнього ринку за умов відсутності зовнішніх воєн, що робить його важливим і актуальним уроком для сучасної України.

Питання внутрішньої політики Японії в XVI–XVIII ст. висвітлено переважно у працях зарубіжних дослідників. Епоха Едо залишається недостатньо вивченою в українській історіографії. Методичних рекомендацій щодо опрацювання цієї теми в шкільному курсі історії також бракує, що зумовлює потребу її подальшого дослідження.

Період в історії Японії від 1336 р. до початку XVII століття був надзвичайно складним – це так звана «Епоха воюючих держав». Майже двісті років тривала жорстока боротьба за владу між військовими феодалами, регіональними володарями та представниками впливових

самурайських родин. Японія потребувала сильної централізованої влади — імператора або сьогуна, який би поклав край тривалим суперечностям. У середині XVI ст. полководці Ода Нобунага та Тойотомі Хідейосі розпочали процес об'єднання країни, а завершив його у 1603 році Токугава Ієясу, який отримав титул сьогуна [1, с. 68–69].

Шлях Ієясу Токугави до влади не був легким. Йому довелося виборювати її у протистоянні з головним конкурентом — полководцем і колишнім адміністратором Тойотомі Хідейосі, Ісідою Міцунарі. Прибічники Ієясу сформували так звану «східну коаліцію», тоді як прихильники Ісіди — «західну». Перші переважно контролювали східні регіони Японії, тоді як другі домінували на Заході. У вирішальній битві при Секігахарі 1600 року Ісіда Міцунарі зазнав поразки від Ієясу.

У 1603 році Ієясу отримав від імператора титул верховного сьогуна. Він створив новий самурайський уряд – сьогунат у місті Едо (сучасне Токіо), який став третім і останнім сьогунатом в історії Японії. На цій посаді він перебував два роки, після чого передав владу своєму синові, хоча фактично продовжував керувати державою. Період правління спадкоємців Ієясу – п'ятнадцяти сьогунів династії Токугава – тривав 264 роки й відомий як сьогунат Токугава (1603–1867) або епоха Едо.

Японію періоду Токугава називають суспільством системи бакухан. Термін «бакухан» у вітчизняній японознавчій літературі перекладається як «князівство» або «феодалне володіння». Система бакухан визначала підлегле становище князівств щодо центрального уряду й слугувала механізмом утвердження влади Едо в масштабах усієї країни [2].

Є. Рой у статті «Світоглядні аспекти формування культурно-естетичних універсалій у сучасній Японії» зазначає: «По суті, Ієясу Токугава здійснив, на перший погляд, неможливе: пригнітив націлену на експансію енергію професіоналів смерті, перетворивши їх на наглядців і розподільовачів результатів виробництва матеріальних благ, а простих самураїв – на філософів меча» [3, с. 5].

Це був період економічного процвітання, розвитку торгівлі, культури, поширення грамотності. Цей період представлений яскравими представниками японської літератури та мистецтва, новими мистецькими напрямками. У Японії продовжував існувати суворий поділ суспільства на стани з чіткою ієрархією.

Токугава Ієясу на початку свого правління мав активні відносини з країнами Європи, але потім, продовжуючи політику ізоляціонізму, закрив японське суспільство для західного впливу, почав переслідування християн, наказавши вислати всіх місіонерів.

Протягом двох століть японське суспільство не знало соціальних катаклізмів, тому період Едо часто називають добою «миру Токугава». У «Заповіді» Ієясу Токугава зазначав: «Сьогун має остерігатися, щоб його не вводили в оману родичі. Правителі повинні поводитися відповідно до своїх прибутків і не розкошувати. Впровадженням шкіл і поширенням освіти слід зробити Японію відомою. Якщо правитель не знає труднощів свого народу, а народ не знає турбот свого правителя, то заворушення виникнуть самі по собі. Якщо правитель людинолюбний, то держава не має турбот. Якщо хтось із моїх нащадків зрадить ці правила, то тим самим виявить свою нездатність бути сьогуні. Це вже не буде мій гідний нащадок» [2].

Після смерті Ієясу Японія вступила в епоху стабільності та жорсткої централізації під керівництвом сьогунату Токугава. На початку XVIII століття країна зіткнулася з фінансово-економічною кризою. З метою її подолання сьогуні здійснили низку соціально-економічних реформ, відомих як «реформи Кьохо» та «реформи Кансей». Вони тимчасово стабілізували фінанси, уповільнили розпад феодалських відносин, сприяли відродженню села та активізації торгівлі й розвитку міст. Проте реформи мали консервативний характер і не змогли повністю розв'язати суперечності між феодалським ладом і зароджуваним капіталізмом.

Період Токугава створив унікальне культурне підґрунтя, що поєднало традиційні японські цінності з потребами міського населення та окремими

європейськими впливами, заклавши основу сучасної японської культури. У XVI–XVII ст. швидко зростали міста, розквітала міська культура, яка поступово витісняла культуру самурайства; помітно розвивалися освіта й наука. З’являлися нові напрями в мистецтві та літературі, що акцентували увагу на меркантилізмі, насолоді життям і красі природи.

Сьогуні династії Токугава максимально обмежили контакти з іноземцями, заборонивши не лише християнство, а й в’їзд європейців до Японії. «Самозакриття» країни тривало 215 років і вберегло її від колонізації, сприяючи формуванню унікальної національної культури. Водночас ізоляція віддалила Японію від світових технологічних процесів і приречла на технічну відсталість.

Упродовж останніх трьох десятиліть існування сьогунату Токугава владі доводилося боротися із селянськими повстаннями, заворушеннями самураїв та фінансово-економічними труднощами. Внутрішньополітична влада дедалі більше концентрувалася в руках бюрократії. Сукупність цих чинників, посилена загрозою західної експансії, поставила під сумнів подальше існування режиму. Потужні південно-західні володіння Тьосю та Сацума посилили тиск на уряд Токугави, що зрештою призвело до повалення останнього сьогуна — Хітосубасі Keiki (Йосінобу) – у 1867 році.

Тема «Японія в XVII–XVIII ст.» у шкільному курсі всесвітньої історії для 8 класу розглядається в контексті розділу «Східний світ у XVII–XVIII ст.» [4]. Під час вивчення Японії XVI–XVIII століть у шкільному курсі варто зосередитися на тому, як країна пройшла шлях від політичної роздробленості до централізації та внутрішньополітичної стабільності. Завдяки специфіці матеріалу опрацювання періоду Едо сприяє розвитку як предметно-історичних, так і ключових компетентностей учнів [5, с. 12]:

- **хронологічна компетентність** – уміння орієнтуватися в історичних подіях Японії XVI–XVIII ст.;

- **просторова компетентність** – уміння орієнтуватися в історико-географічному просторі Східної Азії та безпосередньо Японії;

- **інформаційна компетентність** – уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати їх зміст, визначати надійність, виявляти та критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів;

- **логічна компетентність** – уміння застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, формулювати запитання й шукати відповіді, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, простежувати зміни в суспільних процесах епохи сьогунату Токугава;

- **аксіологічна компетентність** – уміння формулювати власну оцінку історичних подій та історичних постатей Японії XVI–XVIII ст.

У результаті проведеного дослідження, ми можемо зробити висновок, що ключові та предметні компетентності, сформовані в процесі вивчення цієї теми допомагають учням усвідомити місце людини в історії, зрозуміти механізми суспільних змін, формувати повагу до історії та культури іншого народу.

Список використаних джерел

1. Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ: Аввілон-Прес, 1997. 256 с.
2. Стрільчук Л., Шеремета А. Політичні та соціальні трансформації Японії в епоху сьогунату Токугава. *Літопис Волині*. 2023. № 28. С. 240–244. URL: <https://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/437>
3. Рой Є. Світоглядні аспекти формування культурно-естетичних універсалій у сучасній Японії. *Культурні та мистецькі студії XXI*

століття: науково-практичне партнерство: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 10 листопада 2021 р. С. 4–9.

4. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л. та ін. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2023.
5. Малієнко Ю. Б. Методика компетентнісно орієнтованого навчання всесвітньої історії у 7-му класі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.

УДК: 94(410)"15/17":355.485.4

Микола САМОЙЛОВ,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г.В., к.іст.н., доц.

КАПЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ АНГЛІЇ

***Анотація.** У дослідженні розглянуто становлення англійського каперства в другій половині XVI – на початку XVII ст. як інструменту зовнішньої політики Англії. Показано, що в умовах обмежених ресурсів держава використовувала каперські напади для послаблення іспанської морської торгівлі. Зроблено висновок про значення каперства у формуванні передумов зростання англійської морської та колоніальної могутності.*

***Ключові слова:** Англія, каперство, морська могутність, економічна могутність, англійський флот, колоніальна політика.*

Метою роботи є аналіз каперства як складової колоніальної політики Англії, визначення його причин, форм прояву та історичного значення. Хронологічні межі: друга половина XVI – початок XVII ст.

Передумови розвитку каперства в Англії були пов'язані з особливостями її економічного та політичного становища. На відміну від Іспанії, яка отримувала величезні прибутки від колоній у Новому Світі, Англія не мала доступу до багатих ресурсів Америки. Це спонукало її до використання непрямих методів боротьби за колоніальні ресурси.

Ще з кінця XV ст., за правління Генріха VII, англійські мореплавці прагнули долучитися до океанічних експедицій і віднайти нові торговельні шляхи. Проте реальні можливості для цього були обмежені. У зв'язку з цим значного поширення набули напади на іспанські судна, які перевозили золото та срібло з Америки до Європи. Такі дії спочатку мали стихійний характер, але з часом були взяті під контроль держави. Англія заявила про свої територіальні претензії в Америці пізніше, ніж Іспанія чи Португалія, її капітани кораблів та дослідники, такі як Волтер Релі та Френсіс Дрейк, не гаючи часу, почали займатися трансатлантичним каперством протягом шістнадцятого століття.[3.53]

Справжнього розвитку каперство досягло в період правління королеви Єлизавети I (1558–1603). Саме тоді воно стало важливим елементом державної політики. Англійська корона видавала спеціальні дозволи – каперські патенти, які надавали приватним особам право нападати на кораблі ворогів. Це дозволяло державі фактично вести війну без офіційного її оголошення, зменшуючи витрати на утримання регулярного флоту.[2.104] Капери діяли самостійно. Фінансували експедиції, а здобич ділили між собою та державою. Таким чином, каперство сприяло розвитку приватної ініціативи та накопиченню капіталу.[5] Воно стало важливим фактором становлення англійського торговельного і військового флоту.

Серед найвідоміших англійських каперів слід виділити Джона Хоукінса та Френсіса Дрейка. Джон Хоукінс був одним із перших, хто

організував масштабні експедиції, спрямовані на захоплення іспанських кораблів, а також займався работоргівлею, що було характерним явищем того часу.[2. 105] Його діяльність заклала основи для подальшого розвитку англійського мореплавства.

Френсіс Дрейк став найвідомішим представником англійського каперства. Його рейди проти іспанських колоній у Карибському басейні завдали значних економічних збитків Іспанії (напади на Картахену і Санто-Домінго). [3.51] Особливе значення мала його навколосвітня подорож 1577–1580 рр., яка стала другою в історії людства. Під час цієї експедиції Дрейк не лише здійснив географічні відкриття, а й захопив значні багатства, що зміцнило фінансове становище Англії.

Важливо підкреслити, що діяльність каперів мала не лише економічне, а й політичне значення. Вона сприяла загостренню англо-іспанських відносин, які врешті-решт переросли у відкритий військовий конфлікт. Іспанія розглядала дії англійських каперів як піратство і неодноразово вимагала їх припинення. Однак англійська корона відмовлялася карати каперів, а навпаки – заохочувала їх діяльність.

Кульмінацією англо-іспанського протистояння стала спроба Іспанії здійснити вторгнення до Англії у 1588 р. Для цього було створено потужний флот, відомий як «Непереможна армада». Його метою було встановлення контролю над Англією та припинення її втручання у справи Іспанської імперії.[3.50]

Англійський флот, до складу якого входили як королівські кораблі, так і судна каперів, зумів протистояти іспанській армаді. Важливу роль у перемозі відіграли тактика маневреного бою та використання брандерів – кораблів, навантажених горючими матеріалами. Поразка Іспанії стала переломним моментом у європейській історії, оскільки вона підірвала її морську могутність і відкрила шлях для посилення Англії.[1. 26-27]

Після перемоги над Іспанією Англія поступово переходить від каперства до більш організованої колоніальної політики. Відбувається

створення перших колоній у Північній Америці, розширення торговельних зв'язків і формування торговельних компаній, зокрема Ост-Індської компанії. Проте досвід, здобутий у період каперства, відіграв ключову роль у цьому процесі.

Каперство також мало значний вплив на розвиток морської культури та навігації. Воно сприяло вдосконаленню кораблебудування, розвитку морських знань і підготовці досвідчених моряків.[3.52] Усе це стало основою для подальшого утвердження Англії як провідної морської держави.

Висновки Отже, каперство було важливим інструментом колоніальної політики Англії у другій половині XVI – на початку XVII ст. Воно дозволило країні компенсувати брак ресурсів і ефективно протистояти Іспанії. Завдяки каперству Англія змогла накопичити значні фінансові ресурси, розвинути мореплавство та створити передумови для формування власної колоніальної імперії.

Крім того, каперство сприяло становленню нової моделі взаємодії держави та приватного капіталу, що стало характерною рисою англійської економіки. Його значення виходить за межі суто військової і економічної діяльності, оскільки воно стало одним із чинників формування впливу Англії у наступні століття.

Тож, каперство можна розглядати як інструмент колоніальної політики, що забезпечила Англії провідне місце у світовій історії.

Список використаних джерел

- 1.Бураков Ю. В., Питльована Л. Ю. Нариси історії Англії нового часу : навч. посіб. Львів : Центр Європи, 2003. 128 с.
2. Мустафін О. Справжня історія Раннього Нового часу. Харків : Фоліо, 2014. 416 с.;
3. Фергюсон, Ніл. Імперія. Як Британія вплинула на сучасний світ . пер.з англ. Катерина Диса. - Київ : Наш формат, 2020. - 420, с.

4. Ackroyd, Peter. The Tudors: A History of England from Henry VIII to Elizabeth I, 1949- History of England 2013 London Pan books Publishing House 528p.
5. British Privateering Enterprise in the Eighteenth Century. By David J. Starkey. Exeter: University of Exeter Press, 1990. Pp. 344
6. Jenkins, E. Elizabeth the Great. London, 1958. 412 p.

УДК: 94(477.7)"2022/..."

Вікторія СКЛЯРЕНКО

здобувачка 2 курсу ФПО спеціальності 013 Початкова освіта, спеціалізації
Соціальний педагог Комунального закладу «Балтський педагогічний
фаховий коледж», м. Балта
науковий керівник: Чорба М. Д., викладач історії України

ОКУПАЦІЯ ТА ДЕОКУПАЦІЯ ХЕРСОНЩИНИ ЯК ПРИКЛАД ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація.** У роботі представлено комплексний аналіз докорінної трансформації регіональної ідентичності мешканців Херсонщини в період повномасштабного російського вторгнення. Досліджуються соціокультурні та психосоціальні механізми масового цивільного спротиву, роль історичної пам'яті та географічного фактору у формуванні національної стійкості. Окрему увагу приділено трагічним та героїчним епізодам оборони регіону (Антонівський міст, Бузковий гай) та впливу деокупації на остаточну кристалізацію української громадянської позиції і руйнування імперських міфологем.*

***Ключові слова:** Херсонщина, регіональна ідентичність, цивільний спротив, окупація, деокупація, психосоціальна стійкість, російсько-українська війна.*

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася у 2022 році, стала не лише екзистенційним військовим викликом, а й безпрецедентним каталізатором соціокультурних та суспільно-політичних змін в українських регіонах. Херсонщина, як стратегічно важливий південний форпост нашої держави, опинилася в самому епіцентрі цих драматичних подій. Тривалий час у російських пропагандистських дискурсах український Південь цілеспрямовано конструювався як органічна частина так званого «руського міра», при цьому свідомо ігнорувалося його глибоке українське коріння та специфіка світогляду, притаманна населенню степового фронтиру [7, с. 15]. Проте події окупації та подальшої деокупації регіону безповоротно зруйнували ці штучні міфологеми.

Історичний розвиток Півдня України загалом, і Херсонщини зокрема, століттями відбувався на перетині різних геокультурних векторів. Географічне положення регіону – відкритий степовий простір, вихід до Чорного та Азовського морів, наявність потужної водної артерії Дніпра – історично формували тут особливий тип соціальної взаємодії. Видатний український історик Сергій Плохій влучно зазначає, що українські південні та східні терени тривалий час функціонували як Великий Кордон, де виникали «не лише лінії жорсткого розмежування, а й широкі зони інтенсивного культурного обміну, що слугували горнилом для формування нових ідентичностей» [8, с. 112].

До лютого 2022 року в українському суспільно-політичному дискурсі Херсонщина іноді сприймалася як регіон із певною політичною та мовною амбівалентністю. Однак, як показують сучасні дослідження, за зовнішнім фасадом російськомовності чи білінгвізму приховувався міцний субстрат української громадянської лояльності, який значно посилювався завдяки реформі децентралізації та розвитку місцевого самоврядування [11, с. 48]. Американський дослідник Тімоті Снайдер підкреслює: «Громадянське суспільство і нація не є просто даністю; вони виковуються саме в ті критичні

моменти, коли люди беруть на себе відповідальність за спільне майбутнє попри смертельну небезпеку» [9, с. 124].

Шок перших днів повномасштабного вторгнення та швидка окупація значної частини Херсонської області супроводжувалися актами виняткового героїзму, які миттєво набули статусу новітніх національних символів. Запеклі бої за Антонівський міст продемонстрували як стратегічну цінність регіону, так і колосальну жертвність українських оборонців [2, с. 55]. Проте найглибший емоційний та ціннісний злам у масовій свідомості херсонців відбувся після подій у Бузковому гаю 1 березня 2022 року. Розстріл російськими військами легкоозброєних добровольців територіальної оборони став тим неповоротним рубіконом, після якого будь-який компроміс чи толерування окупанта стали морально неможливими. Ця трагедія запустила потужний механізм «сакралізації спротиву», перетворивши локальну військову поразку на незламний символ нескореного духу [5, с. 189].

Саме трансформація регіональної ідентичності найвиразніше проявилася через феномен масового ненасильницького громадянського спротиву. Багатотисячні проукраїнські мітинги на площі Свободи в Херсоні, а також у Новій Каховці, Голій Пристані, Олешках та Каховці, де беззбройні місцеві жителі зупиняли колони російської бронетехніки, стали безпрецедентним явищем. Як зауважує історик Ярослав Грицак, «нація — це щоденний плебісцит, і українці свій вибір роблять щодня, часто платячи за нього найвищу ціну» [3, с. 45]. Навесні 2022 року жителі Херсонщини провели цей щоденний плебісцит в умовах прямого терору.

Окупаційна адміністрація спочатку намагалася реалізувати сценарій «м'якої асиміляції», плануючи швидко інтегрувати регіон у російський культурний та економічний простір. Проте тотальний саботаж з боку місцевого населення, освітян, медиків та працівників комунальних служб змусив ворога перейти до відкритого терору — викрадень, тортур та вбивств [10, с. 302]. Але навіть у цих умовах опір не зник, а лише змінив форму,

перейшовши у підпілля. Діяльність руху «Жовта стрічка», масовий збір та передача розвідувальних даних Збройним Силам України, поширення патріотичної символіки — все це свідчило про високий рівень психосоціальної стійкості громадян [1, с. 82].

Важливим аспектом збереження цієї стійкості стала взаємопідтримка всередині громад. В умовах хронічного стресу, ізоляції та інформаційного вакууму, саме горизонтальні соціальні зв'язки стали рятівними. Спільне подолання страху, робота з тривожними станами та збереження ментального здоров'я перетворилися на своєрідну форму протесту проти намагань окупантів зламати волю населення [4, с. 210].

Кульмінаційною точкою кристалізації новітньої ідентичності стала деокупація правобережної Херсонщини та самого обласного центру 11 листопада 2022 року. Кадри щирої радості, сліз та обіймів херсонців із українськими воїнами облетіли весь світ, ставши беззаперечним візуальним маніфестом приналежності регіону до України. Після звільнення жителі області зіткнулися з новими, не менш тяжкими викликами: щоденними масованими артилерійськими обстрілами з лівого берега Дніпра, руйнуванням критичної інфраструктури та безпрецедентним екоцидом, спричиненим підривом Каховської ГЕС [6, с. 17]. Проте ці катастрофічні випробування не повернули суспільство до стану розгубленості. Навпаки, спільне подолання наслідків трагедій лише зміцнило внутрішню солідарність, остаточно маргіналізувавши будь-які залишки проросійських симпатій.

Підсумовуючи, слід наголосити, що російська окупація Херсонщини у 2022 році відіграла роль потужного каталізатора у процесі трансформації регіональної ідентичності. В умовах екзистенційної загрози місцеве населення остаточно відкинуло нав'язані ззовні імперські наративи. Феномен масового цивільного спротиву — від жертвовного героїзму оборонців Бузкового гаю до щоденної підпільної боротьби та тотального саботажу окупаційної влади — засвідчив надзвичайно високий рівень

психосоціальної стійкості та глибоку вкоріненість української громадянської позиції. Досвід Херсонщини переконливо доводить, що регіональні соціокультурні особливості Півдня України в умовах повномасштабної війни органічно інтегрувалися в загальнонаціональний контекст боротьби за державну незалежність. Колишній географічний фронтір остаточно перетворився на невід'ємне ядро та потужний символ незламності української політичної нації.

Список використаних джерел

1. Власюк О. С. Психосоціальна стійкість населення південних регіонів в умовах окупації. Український історичний журнал. 2024. № 1. С. 80–95.
2. Головка В. В. Битва за Південь: стратегічний вимір першого етапу російсько-української війни. Київ : НІСД, 2023. 240 с.
3. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної нації ХІХ–ХХ ст. Київ : Генеза, 2019. 420 с.
4. Звіряка А. О. Психологія цивільного спротиву: як громади зберігали стійкість в окупації. Вісник психології та соціальної педагогіки. 2023. Вип. 12. С. 205–218.
5. Коваленко Г. В., Петренко В. О. Ненасильницький спротив: Херсонський вимір (2022–2023 рр.). Київ : Інститут історії України НАНУ, 2024. 215 с.
6. Лісовий В. М. Екологічні та демографічні наслідки війни на Півдні України. Економічна історія регіонів. 2024. № 3. С. 14–29.
7. Майоров М. Війна і міф: як російська пропаганда конструювала наративи для Півдня України. Історична правда. 2023. Вип. 4. С. 12–28.
8. Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : КСД, 2021. 512 с.
9. Снайдер Т. Шлях до неволі: Росія, Європа, Америка. Львів : Човен, 2022. 352 с.

10. Шевченко В. В. Регіональні дослідження сучасних геноцидальних практик РФ та окупаційної політики. Київ : Наукова думка, 2025. 345 с.
11. Яковлєв М. В. Децентралізація як фактор стійкості місцевих громад Півдня України. Політичні дослідження. 2023. № 2. С. 45–56.

УДК: 94(477.7):711.4

Денис СКРИПНИК,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., проф.

МІСЬКИЙ ПРОСТІР ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРОЄКТІВ КІНЦЯ XVIII ст. ДО ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2022 р.

Стаття присвячена дослідженню генези міського простору Півдня України, що від кінця XVIII ст. формувався під визначальним впливом загальноєвропейських містобудівних принципів – регулярного планування, класичної архітектури та розвиненої публічної інфраструктури. На основі наукових праць В. Константинової та О. Черемісіна обґрунтовано органічну належність регіону до спільного цивілізаційного надбання Європи. Окрему увагу приділено трагедії Херсона в умовах повномасштабної російської агресії, як виклику та водночас імпульсу до формування нового, свідомого проукраїнського міського простору.

Ключові слова: міський простір, Південь України, урбанізація, класицизм, містобудування, традиції, Херсон, російська агресія, відбудова.

Питання формування та функціонування міського простору як культурно-історичного феномену набуває сьогодні особливої гостроти,

оскільки з лютого 2022 р. російське вторгнення перетворило десятки міст на арену масштабних руйнувань. Ця трагедія примушує науковців переосмислити довгий шлях творення урбаністичного середовища на теренах Півдня України. Питання збереження чи відновлення міського простору набуло аспекту цивілізаційної ідентичності української нації, адже забудова, планувальна структура та символічне наповнення південних міст складались під впливом загальноєвропейських ідей і практик, що своєю чергою засвідчує органічну належність регіону до спільного європейського культурного простору.

Вивчення урбаністичної проблематики Півдня України протягом останніх десятиліть значно активізувалось. Монографічне дослідження В. Константинової «Урбанізація: південноукраїнський вимір» [1] стало одним із перших системних наукових узагальнень, де процеси зростання міст регіону розглянуто крізь призму демографічних, економічних та соціокультурних трансформацій. Дослідниця переконливо довела, що пореформений етап урбанізації охоплював глибинні зрушення у функціональному наповненні та просторовій організації міст, котрі формувались, беручи до уваги загальноєвропейські зразки регулярного планування та архітектурної репрезентації влади. Не менш вагомим можна вважати і внесок О.В. Черемісіна [2], чий праці з історії культури та освітнього простору Херсонщини і Миколаївщини кінця XVIII – початку XX ст. дозволяють відтворити інтелектуальний і символічний вимір тогочасного урбанізму на Півдні України. Дослідник систематично звертає увагу на те, як міські еліти трансливали просвітницькі та класичні ідеї у кам'яний декор фасадів, топоніміку та практики публічного простору, поєднуючи імперський адміністративний проєкт із тенденціями, характерними для тогочасної Центральної і Західної Європи.

Мета статті – простежити генезу та характерні ознаки міського простору Півдня України, що формувався під потужним впливом загальноєвропейських містобудівних традицій, а також осмислити зміни,

яких цей простір зазнає внаслідок збройної агресії росії після 2022 р., взявши за конкретний приклад ситуацію в Херсоні.

Інкorporація Північного Причорномор'я та Приазов'я до складу імперії наприкінці XVIII ст. поставила перед адміністрацією завдання облаштування міської мережі на величезних степових просторах. Відповідь на цей виклик виявився тісно пов'язаний з провідними тенденціями тогочасного європейського містобудування. Центр запросив до роботи іноземних архітекторів і інженерів, орієнтованих на принципи ренесансного та класичного регулярного планування. Саме ці принципи – прямокутна вулична сітка, відкриті площі перед адміністративними та культовими спорудами, зонування за функціональним призначенням – стали структурним скелетом південних міст.

Праці В. Константинової [1] дозволяють встановити, що засвоєння європейських містобудівних зразків не обмежувались лише плануванням. У пореформені десятиліття XIX ст. міста Півдня України стали свідками появи численних громадських будівель у стилі еклектики та академічного класицизму, характерних для тогочасних столиць Центральної та Південної Європи. Театри, банківські установи, торгівельні дома, навчальні заклади – усі ці об'єкти відтворювали просторові та декоративні рішення, запозичені з архітектурних проєктів, що циркулювали у Відні, Берліні, Парижі. Відтак, на нашу думку, міський простір регіону слід розглядати як своєрідну транзитну зону, де загальноєвропейські урбаністичні ідеї поєднувались із місцевими природно-кліматичними умовами та поліетнічним соціальним середовищем.

Дослідження О.В. Черемісіна [2] доповнюють цей образ важливим культурним виміром. Міський простір у його роботах постає як багатошарова система символів та практик, у якій освітні заклади, публічні бібліотеки, театральні та музичні товариства виконували функцію ретрансляторів просвітницьких ідеалів. Ця обставина принципово важлива, оскільки свідчить про те, що «європеїзація» південноукраїнського міста

охоплювала формування тих соціокультурних практик, без яких публічний простір залишається лише геометрією. Розгортання мережі культурних установ відображало загальну тенденцію, характерну для міст Центральної Європи часів пізнього просвітництва та романтизму, де театр, читальня і прогулянковий бульвар ставали невід'ємними атрибутами міської цивілізованості.

Показово, що процес «окультурення» міського простору супроводжувався поступовим витісненням природної стихії та перетворенням степового пейзажу на упорядковане урбаністичне середовище. Озеленення площ і вулиць, будівництво набережних, облаштування міських садів і бульварів – всі ці елементи добре відомі кожному, хто знайомий із плануванням тогочасних Відня, Будапешта чи Праги. Відтак, у другій половині XIX ст. великі міста регіону набували рис, що зближували їх із загальноєвропейським типом «модерного» міста з розвиненою публічною інфраструктурою, налагодженим транспортним сполученням та диференційованою соціальною топографією.

Важливим маркером «європеїзації» південноукраїнських міст став їхній поліетнічний характер. Греки, болгари, серби, євреї, вірмени, французи, італійці та представники багатьох інших народів зводили культові споруди, торгові дома і житлові квартали у власних архітектурних традиціях, що органічно вплавлялись у загальноміське середовище. Подібна культурна гетерогенність відрізняла ці міста від типово «руських» поселень і надавала їм виразно середземноморського і центральноєвропейського колориту.

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. поставило міський простір Півдня України перед загрозою руйнувань. Особливо промовистим символом цієї катастрофи став Херсон – місто, що знаходилося під російською окупацією з березня по листопад 2022 р., а відтоді – систематично знищується артилерійськими та ракетними обстрілами з лівобережжя Дніпра. Шкода, завдана артилерійськими та ракетними

обстрілами архітектурній спадщині, житловому фонду, інфраструктурі та публічному простору, вже сьогодні набула таких масштабів, що говорити про відновлення у звичному розумінні практично не доводиться: фахівці з урбаністики й містобудування дедалі частіше вживають словосполучення «відбудови з нуля».

Ця ситуація відкриває парадоксально принципово нову сторінку в історії херсонського міського простору. Наприкінці XVIII ст. будівельники мали змогу втілювати передові європейські містобудівні концепції. Сьогодні, коли значна частина міського простору знищена або пошкоджена, перед архітекторами, урбаністами та громадськістю постає схожий за масштабами виклик: спроектувати місто заново, але цього разу наповнити його проукраїнським цивілізаційним змістом. Йдеться про закладення у відбудовчий простір тих ідентифікаційних маркерів – топонімічних, архітектурних, меморіальних, що відображатимуть справжню культурну генеалогію регіону: козацьку традицію, поліетнічний середземноморський спадок та органічну приналежність до об'єднаної Європи.

На нашу думку, осмислення цього завдання потребує міждисциплінарного підходу, у якому думка фахових істориків виявляється не менш важливою, ніж голос архітекторів чи інженерів. Саме ретельне вивчення процесу творення міського простору Півдня України з його європейськими джерелами, культурною різноманітністю та виразною громадською традицією, може стати концептуальною основою для розробки нової містобудівної стратегії. Ця думка є ключовою для розуміння ролі, яку гуманітарні науки покликані відігравати у поствоєнному суспільстві.

У підсумку можна дійти висновків, що, по-перше, міський простір Півдня України від моменту свого формування з кінця XVIII ст. розвивався під визначальним впливом загальноєвропейських містобудівних принципів – регулярного планування, класицистичної та еkleктичної архітектури, розвиненої публічної інфраструктури. Це робить його органічною частиною

спільного цивілізаційного надбання. По-друге, аналіз наукових праць В. Константинової та О. Черемісіна дозволяє констатувати, що європеїзація міського середовища регіону мала комплексний характер й охоплювала і просторово-архітектурний, і соціокультурний виміри. Саме сукупність цих складових перетворювала новозбудовані міста на осередки цивілізаційного поступу, відкриті для різноманітних культурних впливів.

По-третє, трагедія Херсона є при правильному концептуальному підході можливістю на формування нового, свідомо проукраїнського міського простору, котрий акумулює кращий досвід європейської урбаністики та одночасно відображає власну культурну ідентичність регіону. Реалізація цього завдання неможлива без глибокого фундаменту наукових історичних досліджень з урбаністичної історії Півдня України.

Список використаних джерел

1. Константинова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904). Запоріжжя: АА ТанDEM, 2010. 456 с.
2. Черемісін О.В. Міське самоврядування Півдня України в 1785–1917 рр. Херсон: Олді плюс, 2017. 586 с.

УДК 902:004

Ростислав СТОВБУХА,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, спеціальність В9 «Історія та археологія», м. Ніжин, науковий керівник: Кедун І.С., к. іст. Н., доц.

ПЕРСПЕКТИВИ НЕРУЙНІВНИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НІЖИНА

***Анотація:** Тези присвячені перспективам застосування неруйнівних методів дослідження в археологічному вивченні Ніжина. На основі аналізу попередніх наукових здобутків Ніжинської археологічної експедиції (2003–*

2015 рр.) обґрунтовується необхідність переходу від традиційних розкопок до геофізичного зондування (GPR), лідарного сканування та 3D-реконструкції. Впровадження цих технологій дозволить вирішити ключові питання локалізації давньоруського Нежатина, просторової структури середньовічного міста та виявлення нових об'єктів без незворотного руйнування культурного шару. Запропонований підхід відповідає чинному українському законодавству та вимогам Валетської конвенції щодо превентивної охорони археологічної спадщини.

Ключові слова: неруйнівна археологія, Ніжин, георадар, LiDAR, 3D-реконструкція, давньоруський Нежатин

1. Історіографічний огляд: від фрагментарних спостережень до системних досліджень

Археологічне вивчення Ніжина має давню, але нерівномірну традицію. Перші відомості про курганні насипи та городища Ніжинщини з'явилися у регіональних описах кінця XVIII — першої половини XIX ст. У другій половині XIX ст. в контексті загальноімперської кампанії з обліку пам'яток Д. Я. Самоквасов фіксував давньоруські об'єкти на Чернігівщині, однак Ніжин як міський осередок залишався поза фокусом цілеспрямованих досліджень. У радянський період окремі рятівні розкопки провадились Охоронною археологічною службою, проте вони мали реактивний, а не плановий характер і охоплювали незначні ділянки в ході будівельних робіт. Як зазначав І. С. Кедун, Ніжин «тривалий час залишався білою плямою на археологічній карті України», а дослідження «відбувалися здебільшого фрагментарно, не носили планомірного та системного характеру» (Кедун, інтерв'ю, mynizhyn.com). На відміну від сусіднього Чернігова чи Новгород-Сіверського, місто не мало достатньої кількості літописних згадок, що знижувало його привабливість для дослідників старшого покоління.

Якісно новий етап розпочався з 2003 року, коли Ніжинська археологічна експедиція під керівництвом І. С. Кедуна, спільно з науково-

дослідною лабораторією Інституту археології НАН України та НДУ ім. М. Гоголя, перейшла до систематичного вивчення міста. За матеріалами польових сезонів 2003–2015 рр. було введено до наукового обігу комплекс знахідок X–XVII ст., уточнено межі культурного шару в центральній частині міста, а також висунуто й аргументовано гіпотези щодо локалізації літописного Нежatina (Кедун, 2006; 2010; 2013). Паралельно проводились розвідки на приміських поселеннях Ветхе I та Магерки I, що дозволило реконструювати картину освоєння округи міста в XIV–XV ст. (Кедун, Пархоменко, 2016). Саме ця джерельна база є відправною точкою для наступного методологічного кроку – впровадження неруйнівних технологій.

2. Методологічне обґрунтування: чому традиційних розкопок недостатньо

Щільна сучасна забудова центральної частини Ніжина, наявність понад 300 пам'яток архітектури та висока інтенсивність господарського використання ґрунту суттєво обмежують можливості традиційних розкопок. Кожне земляне втручання в умовах міста є необоротним: знищується контекст, нівелюються стратиграфічні межі, втрачаються дані про ненайдені об'єкти. Водночас значна частина культурного шару залишається недослідженою – зокрема в зонах, де за результатами робіт І.С.Кедуна прогнозуються об'єкти давньоруського часу. Відповіддю на цей виклик є інтеграція геофізичних та дистанційних методів, які дозволяють отримати просторову інформацію про підземні структури без руйнування пам'ятки.

3. Технічний потенціал неруйнівних методів стосовно Ніжина

Георадар (Ground Penetrating Radar, GPR) – геофізичний прилад підповерхневого зондування, що випромінює надкороткі електромагнітні імпульси в товщу ґрунту та фіксує відбиття від неоднорідностей – залишків споруд, ровів, поховань, прошарків деревини чи каменю. Сучасні системи, зокрема серія VIY українського виробника «Трансієнт Текнолоджіс»,

забезпечують зондування на глибину до 20–30 метрів із достатньою роздільною здатністю для виявлення об'єктів розміром від десятків сантиметрів. Для Ніжина GPR є першочерговим інструментом у зонах, де за матеріалами Кедуна прогнозується культурний шар X–XIII ст., – насамперед у районі Покровської церкви та центральної частини міста, де існує висока імовірність локалізації давньоруського дитинця.

Лідар (Light Detection and Ranging, LiDAR) використовує лазерні імпульси для побудови високоточних тривимірних моделей рельєфу. Ключова перевага методу в умовах Ніжина та його округи – здатність «проникати» крізь рослинний покрив і виявляти антропогенні мікроформи рельєфу: залишки валів, ровів, дороговказних підвищень, прихованих під пізнішими нашаруваннями. Це особливо актуально для приміських поселень Ветхе та Магерки, де, за даними розвідок 2014–2015 рр., зафіксовано потужний культурний шар, а просторовий контекст пам'яток ще потребує уточнення. Безпілотне лідарне сканування дозволить без польових робіт виявити нові об'єкти та оновити карту пам'яток Ніжинського мікрорегіону.

3D-реконструкція на основі синтезу даних GPR, LiDAR та наземної фотограмметрії дає можливість формувати багат шарову цифрову модель археологічного ландшафту — від рельєфу поверхні до підземних об'єктів на різних глибинах. Такий підхід забезпечує не лише наукову інтерпретацію, а й збереження інформації для майбутніх дослідників. У контексті Ніжина 3D-модель є інструментом вирішення ключового питання, поставленого в роботах І. С. Кедуна: встановлення точної локалізації та планування давньоруського Нежати́на. Крім того, вона може стати основою для публічної цифрової реконструкції середньовічного міста.

4. Досвід інших міст України: орієнтири для Ніжина

Практика застосування неруйнівних методів поступово поширюється в українській археології. Інститут археології НАН України задекларував їх впровадження як пріоритетний напрям польових досліджень. Досвід

Батуринської українсько-канадської експедиції засвідчує ефективність комплексного підходу до вивчення міської забудови раннього нового часу на Лівобережжі. Дослідження в середньовічному Чернігові, зокрема роботи Лівобережної археологічної експедиції на Дитинці та Передгородді, демонструють перспективність поєднання традиційних розкопок із геофізичним зондуванням у щільно забудованому міському середовищі. Для Ніжина показовим орієнтиром є також досвід моніторингових археологічних досліджень у Київській та Чернігівській областях, де ГІС-картування та дистанційне зондування застосовуються для виявлення й фіксації пам'яток в умовах обмеженого доступу. Цей досвід підтверджує: неруйнівні методи не замінюють розкопки, а передують їм, підвищуючи точність і наукову обґрунтованість кожного польового сезону.

5. Охорона пам'яток і законодавчий контекст

Впровадження неруйнівних методів у Ніжині відповідає як вимогам чинного законодавства, так і міжнародним стандартам охорони археологічної спадщини. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000) та «Про охорону археологічної спадщини» (2004) зобов'язують проводити археологічну експертизу перед будь-яким господарським освоєнням ділянок у межах охоронних зон. Геофізичне зондування та лідарне сканування є визнаними інструментами такої експертизи, що дозволяють виконати законодавчу вимогу мінімального втручання в пам'ятку. Ратифікована Україною у 2004 р. переглянута Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (Валлетська конвенція, 1992) прямо передбачає запровадження превентивної або «попереджувальної» археології — тобто дослідження до початку земляних робіт, а не після них. Саме цю функцію і виконують описані неруйнівні методи. У поєднанні з відкритою геоінформаційною базою даних ніжинських пам'яток вони здатні кардинально змінити модель управління культурною спадщиною міста – від реактивної до проактивної.

Висновки. Роботи І. С. Кедуна сформували надійну джерельну та топографічну базу для нового покоління досліджень Ніжина. Однак вирішення ключових питань – локалізації давньоруського Нежатина, просторової структури середньовічного міста, виявлення нових об'єктів у приміській зоні – вимагає якісно іншого інструментарію. Георадарне зондування, лідарне сканування та 3D-реконструкція є не технологічними новаціями заради новацій, а логічним наступним кроком у системному дослідженні Ніжина. Їхнє впровадження узгоджується з міжнародними конвенційними зобов'язаннями України, відповідає принципу збереження пам'яток для майбутніх поколінь і відкриває перспективи для широкої міждисциплінарної та міжнародної співпраці.

Список використаних джерел

1. Кедун І. С. Археологічні дослідження в Ніжині у 2003–2004 роках. 2006.
2. Кедун І. С., Черненко О. Є. Археологічні дослідження «Охоронної археологічної служби України» в м. Ніжині в 2004–2009 роках. 2010.
3. Кедун І. С. До питання про першопочатки давньоруського Ніжина. 2013.
4. Кедун І. С., Черненко О. Є. Дослідження у Новгороді-Сіверському та Ніжині // Археологічні дослідження в Україні. 2013.
5. Кедун І. С., Пархоменко О. Г. Археологічні дослідження в околицях міста Ніжин // Література та культура Полісся. Вип. 81. 2016.
6. Закон України «Про охорону культурної спадщини». 2000.
7. Закон України «Про охорону археологічної спадщини». 2004.
8. Валлетська конвенція (переглянута Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини). 1992.

УДК: 94(477.73)"1917/1921"

Іван ФЕДОРОВ,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ НА ХЕРСОНЩИНІ (1917-1921 рр.)

***Анотація.** У тезах охарактеризовано стан сучасної української історіографії визвольних змагань на Херсонщині в 1917-1921 рр. З'ясовано, що після 1991 р. відбувся методологічний перелом - відмова від марксистсько-ленінської парадигми, запровадження терміну «українська революція», розширення джерельної бази. Проаналізовано ключові праці сучасних дослідників (М. В. Гончар, С. Г. Водотика, А. А. Лисенко, Н. Кузовова, О. Ядловська, Я. Тинченко), присвячені селянському повстанському руху (отаман Никифор Григор'єв), діяльності Державної варти Гетьманату П. Скоропадського, французькій військовій місії в Херсоні 1919 р., червоному терору в Криму та Херсоні. Окреслено нерозроблені теми, що потребують подальшого вивчення: соціальна історія та повсякденність, роль національних меншин, гендерний аспект, стан збереження архівних джерел.*

***Ключові слова:** Херсонщина, визвольні змагання, сучасна українська історіографія, українська революція, отаманищина, методологічний перелом.*

Радянська історіографія, в рамках якої події 1917-1921 рр. трактувалися виключно крізь призму «класової боротьби» та «перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції», а національний фактор системно витіснявся, після 1991 р. поступово втрачала свої позиції. Саме в 1990-ті

роки в українській історіографії відбувається методологічний перелом: відмова від монополії марксистсько-ленінської методології, утвердження принципу історизму, розширення джерельної бази за рахунок раніше закритих архівних фондів. Ключовим здобутком стало запровадження терміна «українська революція» як базового поняття, що замінило радянські «громадянська війна» та «інтервенція» [1].

Серед перших спроб переосмислення подій на Херсонщині варто відзначити статтю В. М. Бойка «Участь українських партій у муніципальній кампанії 1917 року» (1997), яка на основі архівних матеріалів вперше здійснила комплексний аналіз виборів до міських дум. Автор довів, що в Херсоні українські соціалісти (УСДРП та УПСР) виступали в соціалістичному блоці з російськими партіями, що дозволило їм провести до думи 8 гласних (8 % місць), тоді як українські ліберали (УПСФ) отримали лише 220 голосів (0,82 %). Це засвідчило слабкість українського руху в русифікованих містах Півдня України [2].

Важливим напрямом стало вивчення селянського повстанського руху, який у радянській історіографії розглядався виключно як «ворожа дрібнобуржуазна течія». М. В. Гончар у монографії «Селянський повстанський рух на півдні України (1918-1921 роки)» (2007) детально проаналізував формування загонів отамана Никифора Григор'єва в Олександрійському повіті Херсонської губернії, його перехід від служби Директорії УНР до більшовиків, взяття Херсона 8 березня 1919 р. та антибільшовицьке повстання у травні того ж року [3]. А. А. Лисенко (2009) доповнив цю картину аналізом політичних зигзагів отамана, його стосунків з Нестором Махном та обставин загибелі [4].

Сучасна історіографія активно залучає раніше малодоступні архівні джерела. С. Г. Водотика та Л. А. Савенок (2018) на основі документів Державного архіву Херсонської області (розпорошених по 22 фондах, що свідчить про свідоме знищення спадщини Української держави в радянський час) реконструювали діяльність Державної варті Гетьманату П.

Скоропадського - її контроль за іноземцями, обігом зброї, кримінальною злочинністю [5].

Значний інтерес становить дослідження Н. Кузовової та В. Пархоменка «Французька військова місія у Херсоні 1919 р. та її наслідки» (2022). На основі широкого кола джерел (архіви України та Франції, мемуари, періодика) автори відтворили перебіг подій, пов'язаних із висадкою англо-французько-грецького десанту в Херсоні 30 січня 1919 р., з'ясувавши, що французьке командування, поступившись республіканськими принципами на угоду підтримці Добровольчої армії А. Денікіна, не виконало завдання стабілізації регіону, що призвело до трагічного обстрілу амбару із заручниками (близько 1 тис. загиблих) [6].

О. Ядловська (2020) на основі аналізу місцевої преси та архівних документів реконструювала ставлення громадсько-політичних сил Херсонщини до подій 1917-1918 рр., довівши, що губернія активно підтримувала Центральну Раду, вимагаючи включення до її юрисдикції [7]. Я. Тинченко (2026) на основі комплексного аналізу архівних документів встановив, що під час «Кримської операції» (листопад 1920 - квітень 1921 рр.) органи НК розстріляли 10 537 осіб (ідентифіковано 7725), причому страти відбувалися не лише в Криму, а й у Херсоні, де діяли фільтраційні табори [8].

Незважаючи на помітні успіхи сучасної херсонської історіографії, залишається низка нерозроблених тем. По-перше, це соціальна історія та повсякденність періоду 1917-1921 рр. - життя пересічних людей, їхній побут, настрої, форми виживання, міграції. По-друге, вкрай обмежено дослідженим є питання національних меншин Херсонщини (німців, греків, євреїв, болгар, молдаван) в умовах Української революції. За переписом 1897 р., євреї становили 12 % населення губернії, а в окремих містах - значно більше, однак спеціальних студій із цієї проблематики бракує. По-третє, гендерний аспект подій залишається практично не дослідженим - роль жінок у політичному та повстанському русі, їхня участь у громадському

житті, зміна соціальних ролей. По-четверте, проблема джерельної бази залишається гострою: фонд Державної варти в ДАХО не відклався, документи розпорошені, часто збереглися випадково. Стан збереження документів періоду Директорії УНР та білогвардійської влади, ймовірно, ще гірший. По-п'яте, відсутні спеціальні дослідження про діяльність місцевих отаманів на Херсонщині (Тарана, Горбенка, Масенка та ін.) поза контекстом григор'євського руху, а також про локальні «повстанські республіки» (Висунська, Баштанська).

Отже, сучасна українська історіографія визвольних змагань на Херсонщині досягла значних успіхів у подоланні радянської спадщини, введенні до наукового обігу нових архівних документів та висвітленні ключових сюжетів - отаманського руху, діяльності Державної варти, французької інтервенції, червоного терору. Водночас багато аспектів (соціальна історія, національні меншини, гендер, стан архівів) залишаються нерозробленими. Подальші дослідження мають бути спрямовані на комплексне вивчення регіональної специфіки Української революції із застосуванням міждисциплінарних та мікроісторичних підходів, що дозволить створити цілісну картину подій 1917-1921 рр. на Херсонщині.

Список використаних джерел

1. Солдатенко В. Ф. Проблема класово- і національно-політичних сил у концепції української революції. *Український історичний журнал*. 1997. № 5. С. 3-24.
2. Бойко В. М. Участь українських партій у муніципальній кампанії 1917 р. *Український історичний журнал*. 1997. № 5. С. 25-44.
3. Гончар М. В. *Селянський повстанський рух на півдні України: (1918-1921 роки)*. Херсон, 2007. 41 с.
4. Лисенко А. А. Військова та політична діяльність отамана Н. Я. Григор'єва (Серветника) у 1918-1919 рр. *Український історичний журнал*. 2009. № 6. С. 63-80.

5. Водотика С. Г., Савенок Л. А. Державна варта Гетьманату П. Скоропадського за документами Державного архіву Херсонської області *Історія в документах* : IV Архівні читання, Херсон, 2018. С. 16-22.
6. Кузовова Н., Пархоменко В. Французька військова місія у Херсоні 1919 р. та її наслідки. *Український історичний журнал*. 2022. № 1. С. 75-86.
7. Ядловська О. Українське питання та підтримка Центральної Ради в Херсонській губернії *Київські історичні студії*. 2020. № 1 (10). С. 83-90.
8. Тинченко Я. Статистика червоного терору стосовно білогвардійців у Криму в 1920-1921 рр. *Український історичний журнал*. 2026. № 1. С. 70-85.

Максим ФЕДЯЄВ,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Бойков О.Ю., канд.іст.н., доцент

ПОРІВНЯННЯ НІДЕРЛАНДСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ XVI – XVII СТ. ТА ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті здійснено порівняльний аналіз Нідерландської революції XVI–XVII ст. та Помаранчевої революції 2004 року в Україні. Показано спільні риси обох процесів, зокрема антиімперський характер, роль мобілізованих соціально-політичних сил, вплив зовнішніх чинників та значення цивілізаційного вибору. Зроблено висновок, що обидві революції сприяли формуванню політичної нації та становленню демократичних інститутів у контексті протистояння імперським моделям влади.*

Ключові слова. *Нідерландська революція; Помаранчева революція; антиімперський спротив; політична нація; демократичні інститути; порівняльний аналіз; ранній модерн; Україна.*

Нідерландська революція є надзвичайно знаковою подією для світової історії, оскільки її хід визначив контури подальшого політико-економічного розвитку світу. Нідерландська революція започаткувала новий тип політичної трансформації – синтез національно-визвольного руху, боротьби проти імперського центру та формування нових політичних інститутів.

У цьому контексті можливим, на наш погляд, є визначення спільних рис Нідерландської еволюції з українською Помаранчевою революцією, так як може дозволити нам краще зрозуміти сутність теорії соціальної революції, а з іншого боку – сутність та роль національно-демократичних революцій в Україні в першій чверті ХХІ ст., як боротьбу проти неоімперських конструкцій.

Обидві країни опинилися в точці зіткнення великих геополітичних векторів (Нідерланди зазнавали впливів Іспанії, Франції та Англії, а Україна – Російської федерації та Європи з США). І в Україні, і в Нідерландах революції ознаменували пробудження суб'єктності політичних націй. Компаративний аналіз обох процесів допоможе виділити закономірності, що характерні для всіх держав, що проходять процес становлення національних та демократичних інститутів.

Як зазначає Валерій Смолій, сучасна історіографія дедалі більше переходить від емпіричного опису до теоретичного осмислення революційних процесів. Він наголошує на тому, що революції раннього модерну були не локальними подіями, а складовими ширшого загальноєвропейського контексту. У цьому розрізі порівняльний підхід дає змогу виявити як унікальні риси окремих революцій, так і їхню належність до спільного історичного типу [1, с. 5-6].

Перш за все, слід відмітити, що Нідерландська революція мала виразний антиімперський характер. Протиріччя, які її спричинили, не були суто релігійними чи соціальними. Іспанська монархія, існуючи на сріблі та золоті з своїх колоній, виступала в якості економічного тягаря щодо Сімнадцяти провінцій. Р. Бутенко зазначає: “Серед причин, що викликали революційний рух в Нідерландах, А. Піренна називає економічну – експлуатацію Нідерландів Іспанією; політичну – прагнення Нідерландів до відновлення “буржуазних вільностей”...” [2, с. 162]. Подібні антиімперські риси можна знайти й у Помаранчевій революції 2004 року в Україні. Революція стала формою суспільної реакції на спробу зберегти пострадянську модель влади, що тяжіла до російського політично-економічного простору.

Схожість також можна знайти і в рушійних силах революцій: в Україні такими виступали нові політичні рухи різного ступеня радикальності, деякі представники бізнесу, закордонні організації, які, як пише Ендрю Вілсон, займались фінансуванням деяких рухів: “За словами лідера Znaïu, двадцятивосьмирічного Дмитра Потехіна, його група отримала грант у розмірі 650 000 доларів від Фонду США-Україна, а також додаткові 350 000 доларів для третього раунду, що були доповнені 50 000 доларів від Freedom House. Ці кошти були витрачені на десять мільйонів листівок, безкоштовну телефонну «гарячу лінію» та рекламу в різних газетах із поясненням прав виборців...” [3, с. 75]. У Нідерландах революцію проводили: лісові та морські гези (Вони за своїм соціальним походженням були здебільшого збіднілими селянами та пролетарями), протестанти-кальвіністи, буржуазія, дворяни (Олександр Чистозвонов зазначав, що вони змогли очолити революційну хвилю, але не створили її) та інші протестантські країни (Слизавета 1 відправляла в Нідерланди не тільки кошти, а й навіть військовий контингент). Отже, схожість між Нідерландською революцією та Помаранчевою революцією в Україні можна вбачати у наявності активних, мобілізованих соціально-політичних

сил, що виступили рушієм змін, а також у впливі зовнішнього чинника, який у різних формах сприяв розвитку революційних процесів. В обох випадках важливу роль відігравали сили, що прагнули змінити існуючий політичний порядок і утвердити нові принципи організації влади, спираючись на ширшу підтримку суспільства.

Слід відмітити ще й цивілізаційний вибір. Безумовно те, що в XVI – XVII ст. важливе культурне значення мала релігія, яка, як писав Макс Вебер, навіть визначала економічне обличчя держав. Союз 17 провінцій був релігійно неоднорідним: північні провінції були переважно кальвіністськими (Голландія, Зеландія, Утрехт, Гелдерн, Оверейсел, Фрісландія, Гронінген), а південні – католицькими (Ено, Артуа, Дуе, Лілль, Орша та інші). Південні провінції після завершення 80-річної війни залишились під владою Іспанії, зберегли більш традиційний уклад життя, опинились в стані економічної кризи тощо. Тоді як кальвіністські північні провінції, навпаки, змогли здобути культурну та політичну незалежність від Іспанії, продовжили свій економічний зріст (Ознакою цього є, наприклад, активна участь Нідерландів у колоніальній гонці). Як підкреслює Джонатан Ізраель, розвиток Нідерландської Республіки був зумовлений поєднанням республіканських інститутів і торговельного капіталізму, що сприяло її економічному піднесенню в XVII ст. [4, с. 307-315].

Україна ж опинилась перед іншим вибором: російсько-радянські цінності проти “західних” ліберальних. Західні та центральні регіони України виявились схильнішими до Віктора Ющенка, а південні та східні схилились до Віктора Януковича. Отже, як і у випадку з Нідерландами, українське суспільство на початку XXI ст. виявилось внутрішньо неоднорідним у своєму ціннісному та політичному виборі. Проте, якщо в ранньомодерну епоху визначальним чинником виступала релігійна приналежність, то в Україні 2004 року ключову роль відігравали політичні орієнтації, історична пам’ять і геополітичні пріоритети. Помаранчева революція засвідчила прагнення значної частини суспільства до

утвердження демократичних стандартів, верховенства права та інтеграції до європейського простору. Тим не менш, події 2004 року остаточно не вирішили назріваючі протиріччя в суспільстві, що призведе до Революції Гідності 2014 року.

Підбиваючи підсумки можна сказати, що порівняльний аналіз Нідерландської та Помаранчевої революцій дозволяє зробити висновок про наявність спільних закономірностей у процесах формування політичних націй та становленні демократичних інститутів. В обох випадках вирішальну роль відігравала взаємодія внутрішніх соціально-політичних сил і зовнішніх чинників, що впливали на перебіг подій та їхню інтерпретацію. Можна констатувати, що обидві країни опинилися в умовах залежності від імперських центрів, які значною мірою стримували їхній політичний та економічний розвиток.

Список використаних джерел

1. Смолій, В. (2021). Революції у цивілізації раннього модерну: паралелі українського та світового досвіду. *Український історичний журнал*, (1), 4-16. <https://doi.org/10.15407/uhj2021.01.004>.
2. Бутенко Р. Нідерландська та українська національні революції: деякі порівняльні аспекти // Гуржіївські історичні читання. 2009. Вип. 3. С. 161-163.
3. Wilson A. *Ukraine's Orange Revolution*. New Haven; London: Yale University Press, 2005. 232 с.
4. Israel J. *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall 1477–1806*. Oxford: Oxford University Press, 1995. 1136 с.

94(100):327.3"1648/1815"

Анастасія ЧИСТЯКОВА

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,

Науковий керівник: Михайленко Г.М. к.і.н., доцент

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕСТФАЛЬСЬКОЇ ТА ВІДЕНСЬКОЇ СИСТЕМ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

***Анотація** У статті здійснено порівняльний аналіз Вестфальської та Віденської систем міжнародних відносин як ключових етапів формування європейського політичного порядку раннього Нового та Нового часу. Розглянуто історичні умови їх виникнення, основні принципи функціонування та механізми підтримання міжнародної стабільності. Проаналізовано спільні та відмінні риси обох систем, їхній вплив на трансформацію політичної карти Європи та подальший розвиток міжнародних відносин. Зроблено висновок про історичне значення Вестфальської системи у становленні сучасної моделі суверенних держав і про роль Віденської системи у забезпеченні відносної стабільності європейського міжнародного порядку в першій половині XIX століття.*

***Ключові слова:** Вестфальська система міжнародних відносин, Віденська система міжнародних відносин, міжнародні відносини, державний суверенітет, баланс сил, міжнародне право, дипломатія, Віденський конгрес, європейський політичний порядок.*

Формування систем міжнародних відносин є важливим етапом розвитку світової політики та дипломатії. У різні історичні періоди виникали моделі міждержавної взаємодії, що визначали баланс сил, принципи суверенітету та механізми врегулювання конфліктів. Найбільш вагомими серед них стали Вестфальська система міжнародних відносин

XVII століття та Віденська система міжнародних відносин початку XIX століття.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що ці системи сформували основні принципи сучасної міжнародної політики, визначили політичну карту Європи та заклали фундамент міжнародного права і дипломатії. Метою статті є комплексний аналіз особливостей формування Вестфальської і Віденської систем міжнародних відносин, визначення їх спільних та відмінних рис, а також оцінка їх історичного значення.

Вітчизняна історіографія проблематики формування Вестфальської та Віденської систем міжнародних відносин представлена значною кількістю досліджень українських учених. Суттєвий внесок у вивчення політико-правових та дипломатичних аспектів цих подій зробили В. Смолій, Т. Чухліб, А. Дмитрієв, О. Задорожній, О. Буткевич, В. Буткевич, С. Задорожна, В. Циватий та інші дослідники [1, 2, 3, 4]. У їхніх працях аналізуються питання становлення принципів державного суверенітету, розвитку міжнародного права, інституціоналізації дипломатичної практики та формування європейської системи міжнародних відносин раннього Нового часу. Особлива увага приділяється трансформації політичної карти Європи та ролі Вестфальського миру у становленні сучасної міжнародної правової системи.

Не менш ґрунтовно в науковій літературі досліджено проблематику Віденського конгресу та створення Віденської системи міжнародних відносин. Упродовж двох століть після завершення конгресу було сформовано значний масив наукових праць, присвячених аналізу дипломатичних переговорів, механізмів ухвалення політичних рішень. Значний внесок у дослідження цих процесів зробили зарубіжні історики, серед яких варто відзначити Лоуренса Дж. Флоккерзі, Кріса Лоренца, Юргена Ангелова, Пітера Халдена, Хайнца Духхардта, Вольфа Д. Грюнера та інших учених [6, 7, 8,]. У їхніх дослідженнях детально розглядається дипломатична діяльність учасників конгресу, політичні компроміси між

провідними державами та вплив рішень Віденського конгресу на подальший розвиток європейської системи міжнародних відносин.

Вестфальська система міжнародних відносин сформувалася після завершення Тридцятилітньої війни 1618–1648 років. Укладення Вестфальського миру стало переломним моментом у розвитку європейської політичної системи. Мирні переговори відбувалися у містах Мюнстер і Оснабрюк та завершилися створенням нової моделі міжнародних відносин [4].

Основним результатом Вестфальського миру стало закріплення принципу державного суверенітету. Відтепер кожна держава визнавалася незалежною політичною одиницею, що мала право самостійно визначати власну внутрішню і зовнішню політику. Держави отримали юридичне право не підкорятися наддержавним структурам, що означало поступовий відхід від середньовічного універсалізму.

Важливим досягненням Вестфальської системи стало формування концепції держави-нації. Саме у цей період відбувалося становлення національних держав, що сприяло появі стабільних державних кордонів і нових форм політичної організації суспільства. Значну роль у системі відігравав принцип політичної рівноваги, який передбачав стримування посилення окремих держав [4].

Крім того, Вестфальський мир сприяв розвитку міжнародного права та дипломатії. Держави почали активно використовувати переговори як основний інструмент врегулювання конфліктів. Було сформовано дипломатичний протокол, правила діяльності дипломатичних представництв та принцип недоторканності послів.

Водночас Вестфальська система мала певні обмеження. Вона охоплювала переважно європейські держави і не враховувала інтереси багатьох інших регіонів світу. У XVIII столітті система поступово втрачала стабільність через зміни співвідношення сил між державами та посилення окремих політичних центрів [3].

Віденська система міжнародних відносин сформувалася після завершення наполеонівських війн і була результатом рішень Віденського конгресу 1814–1815 років. Основною метою конгресу було створення стабільного міжнародного порядку після періоду революцій та воєн.

Віденський конгрес визначив новий баланс сил у Європі. Було встановлено принцип легітимізму, який передбачав відновлення законних монархічних династій. Значна увага приділялася створенню системи стримування Франції шляхом формування навколо неї держав-бар'єрів [7].

Одним із ключових принципів Віденської системи став баланс сил між великими державами. Провідну роль у міжнародній політиці відігравали Австрія, Росія, Пруссія та Великобританія. Територіальні зміни, що відбулися після конгресу, суттєво вплинули на політичну карту Європи [9].

Важливим елементом Віденської системи стало створення Священного союзу, який мав на меті збереження монархічного порядку і протидію революційним рухам. Крім того, на конгресі були прийняті рішення щодо дипломатичних рангів, свободи судноплавства та заборони работоргівлі.

Попри свою ефективність у забезпеченні миру, Віденська система мала консервативний характер. Вона недостатньо враховувала розвиток національних рухів і ліберальних ідей, що з часом призвело до її ослаблення [9].

Отож, обидві системи виникли після масштабних військових конфліктів і були спрямовані на встановлення стабільності міжнародного порядку. Вони базувалися на принципі балансу сил і використанні дипломатичних механізмів для врегулювання конфліктів.

Вестфальська система зробила акцент на формуванні суверенних держав і розвитку міжнародного права. Вона заклала основу сучасної міжнародної політики. Натомість Віденська система була спрямована на підтримання політичної стабільності та збереження монархічного порядку.

Відмінності між системами проявлялися також у механізмах підтримання миру. У Вестфальській системі стабільність забезпечувалася рівновагою між державами, тоді як Віденська система активно використовувала міжнародні конгреси та союзи держав.

Вестфальська система сприяла розвитку національних держав і модернізації міжнародних відносин. Віденська система, навпаки, прагнула зберегти існуючий політичний порядок, що з часом стало причиною її занепаду.

Таким чином, Вестфальська та Віденська системи міжнародних відносин стали важливими етапами розвитку європейського політичного порядку. Вестфальська система заклала основи сучасної міжнародної системи, сформувавши принципи державного суверенітету та міжнародного права.

Віденська система забезпечила відносну стабільність у Європі протягом кількох десятиліть та створила механізми колективного врегулювання міжнародних конфліктів. Досвід функціонування цих систем має важливе значення для розуміння сучасних міжнародних відносин та розвитку дипломатії.

Список використаних джерел

1. Тарас Чухліб Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648 - 1714 рр. К.: Інститут історії України НАНУ, 2003. 518 с.
2. Дмитрієв А.І., Дмитрієва Ю.А., Задорожній О.В. Історія міжнародного права. К.: Видавничий дім «Промені», 2008. 384 с.
3. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. К.: Ліра-К, 2019. 412 с.
4. Задорожна С. М. Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир. *Право і суспільство*. Київ, 2018. № 6. С. 241–245.

5. Дмитриева А. И., Батлера У. Э. История международного права. Одесса: Феникс, 2013. 574 с.
6. Lawrence J. Flockerzie. Saxony after the Congress of Vienna. *Central European History*. London, 1991. № 24(2-3). S. 268-292.
7. Duchhardt Heinz. Der Wiener Kongress. Verlag C. H. Beck, 2013. 128 p.
8. Wolf D. Gruner Der Wiener Kongress 1814/15. Stuttgart, 2014. 261 p.
9. Дудко І. Д. Віденська система міжнародних відносин з погляду постнаполеонівських і постбіполярних часів. *Вітчизняна війна 1812 року в контексті поступу всесвітньої історії*. К. : Фенікс, 2013. С. 44-56.

УДК: 94(47+57) «1917»

Павло ЩЕРБАНЮК,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир,
науковий керівник: Білобровець О.М., д.іст.н., проф.

АКТИВІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКОГО РУХУ НА ВОЛИНІ ПІСЛЯ ЛЮТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

***Анотація.** Тези присвячено аналізу функціонування громадських інституцій на теренах Волинського регіону після Лютневої революції 1917 р., що сприятиме встановленню певних аналогій із сучасними подіями. Зроблено акцент на ролі революційних подій як імпульсу до національно-політичного піднесення, що детермінувало активізацію громадського поступу на державному та регіональному рівнях. Сформовано думку про цінність використання локального досвіду для вирішення питань соціально-гуманітарного спрямування в умовах сьогодення.*

***Ключові слова:** Перша світова війна, Лютнева революція, Волинська губернія, доброчинність, громадський рух.*

Події Першої світової війни стали одними із найбільш трагічних катастроф глобального характеру, які були важким випробуванням не тільки для країни, а й для цивільних. Наслідки війни були особливо відчутними на теренах Волинського регіону з огляду на те, що ця територія виступила полем військових подій масштабного виміру, що детермінувало появу соціально-гуманітарних питань, які, зокрема, включали в себе медичну та соціальну допомогу пораненим воїнам, проблему облаштування біженців, допомогу сім'ям мобілізованих вояків та інші. Вирішення цих питань вимагало залучення значних ресурсів з боку держави та громадського сектору.

Аналогічна ситуація відбувається в умовах сьогодення сучасної України, позаяк російсько-українська війна зумовила появу руху волонтерського, благодійницького напрямку, що засвідчує громадянську зрілість і патріотизм більшості українського соціуму. З огляду на це актуальним є вивчення історичного досвіду благодійності Великої війни, оскільки суспільство у той історичний період змушене було займатися вирішенням подібних проблем. Досвід функціонування громадського руху у Волинській губернії після Лютневої революції може бути врахованим для побудови сучасної парадигми громадського благочинного руху на рівні держави та регіонів.

Різні сторони благодійної діяльності та соціальної підтримки особам, які постраждали на території України після Лютневої революції 1917 р., ставали предметом вивчення багатьох вітчизняних науковців сучасності. Зокрема, у загальнодержавному контексті вивчення Волині, що охоплює хронологічні рамки Першої світової війни, відзначається робота О. Реєнта і О. Сердюка [1], збірка історичних нарисів Інституту історії України НАНУ «Велика війна 1914-1918 рр. і Україна» [2], [3]. Науковці Б. Бернадський [4], Г. Бондаренко [5], О. Дем'янюк [6], [7], [8], О. Каліщук [9], Б. Заброварний і О. Михайлюк [10], А. Рацілевич [11] здійснювали наукові розвідки у напрямку дослідження Волинської губернії періоду Великої війни. Певні

питання утворення і функціонування інституцій громадського сектору на Волині в означений період розкрито у дослідженнях О. Білобровець [12], Т. Жванко [13], [14], О. Доніка [15], [16], Н. Загребельної [17], О. Разиграєва [18].

Події Лютневої революції 1917 р. детермінували докорінну зміну історичного шляху етносів, підвладних Російській імперії, для яких після повалення царату відкрилася змога національного і політичного відродження. У таких умовах відбулася значна активізація діяльності громадських організацій у державному та регіональному вимірах. У цьому напрямку не залишався осторонь й Волинський регіон, на землях якого в означений час переважною частиною громадських інституцій, котрі здійснювали діяльність упродовж 1914–1916 рр., було продовжено активне функціонування.

Через невідповідність політичних партій до початку революційних подій провідна діяльність у напрямку формування нових владних органів на місцевому рівні здійснювалась громадськими організаціями. З цього приводу українським дослідником А. Рацілевичем було зазначено, що початок березня 1917 р. в адміністративному центрі Волині ознаменувався засіданням представників громадських формувань Житомира, уже 4 березня 1917 р. було створено комітет громадських організацій. Водночас у м. Луцьк було засновано Раду громадських організацій [11, с.21; 23]. Волинською губернською громадською Радою Житомира 15 квітня 1917 р. була відправлена до Житомирського міського виконавчого Комітету Об'єднаних громадських організацій схема організації Громадських Рад із правилами входження до них «представників окремих громадських організацій», що було схвалено засіданням Губернської Громадської Ради від 5 – 6 квітня 1917 року [19, арк.1].

Беручи до уваги тривалий характер війни, одним із провідних векторів роботи, який об'єднував громадські інституції і допомагав

встановлювати співпрацю між ними, була підтримка біженців, що засвідчує, зокрема, проведення губернської наради 28 вересня 1917 р., яку очолив волинський губернський комісар Тимчасового уряду А. В'язлов (1862–1919), присвяченої питанню надання допомоги біженцям. Головною проблемою, яка потребувала негайного вирішення, було ухвалення кошторису біженецьких формувань на жовтень – грудень 1917 р. [18, с. 127].

Варто зауважити, що після Лютневої революції окремі трансформації у внутрішній побудові, напрямках роботи, кількісному складі формувань відбулися у частині громадських установ. Зокрема, внаслідок революційних подій розпочалася поступова автономізація комітетів Червоного Хреста на теренах України, результатом чого стало створення у квітні 1918 р. Українського товариства Червоного Хреста [20, с. 14].

Після ліквідації самодержавства було продовжено функціонування Всеросійського земського союзу (ВЗС), до складу якого входив Комітет Південно-Західного фронту ВЗС (ПЗФ ВЗС). Важливим є той факт, що у березні 1917 р. кількість формувань зазначеного управління Комітету ПЗФ ВЗС у північній частині Волинського краю суттєво зросла у порівнянні із попередніми роками, їх нараховувалось 51, що включало у тому числі: «6 чайних пунктів для населення, 11 денних дитячих садків, 2 притулки-ясла, 7 продовольчих лавок, 1 стоматологічний кабінет, а також 3 фельдшерські пункти» [18, с. 127].

Волинським Губернським Комітетом Всеросійського Земського Союзу здійснювалась активна діяльність, що засвідчує стаття у місцевому виданні Житомира, у якій міститься звернення до населення щодо зібрання пожертвувань воякам: «Комітет висловлює почуття захоплення, любові і гордості, які відчуває весь російський народ до своєї армії. Для того, щоб втілити ці почуття в речовий знак, Комітет починає збір пожертвувань на «Червоне яєчко» воїнам, відправивши на позиції до свята Пасхи. Громадяни! Жертвуйте гроші, одяг і т. д.» [21, №33, с. 1].

Революційні події 1917 р. призвели до реорганізаційних змін Тетянинського комітету, внаслідок чого він отримав статус Всеросійського комітету надання допомоги постраждалим від воєнних дій (Всеросійський комітет надання допомоги постраждалим від війни), а згодом цю організацію було переформатовано на Волинський губернський відділ Всеросійського комітету надання допомоги постраждалим від воєнних дій, який здійснював координацію повітових структур, що підтверджується словами вітчизняної науковиці Л. Жванко: «З весни 1917 р. розпочався процес реорганізації губернських відділень Тетянинського комітету...замість бюрократів до складу Комітету ввійшли громадські і земські діячі» [13, с. 256]. Упродовж осені 1917 р. Волинським губернським відділом Всеросійського комітету надання допомоги постраждалим від воєнних дій фінансувалось перебування 800 біженців у медичних закладах земського підпорядкування [13, с. 310].

На території Волинського регіону у постреволюційний період продовжив діяльність й Всеросійський союз міст (ВСМ) допомоги хворим та пораненим воїнам. Так, членами Рівненського комітету ВСМ надавалась висока оцінка роботи юридичного відділу зазначеної структури щодо всього періоду функціонування до 1 червня 1917 р. [22, арк.69]. Для забезпечення тісної взаємодії між містами Волинської, Київської, Полтавської, Подільської, Чернігівської губерній восени 1917 р. особливої актуальності набуло питання утворення Крайового союзу ВСМ, мета діяльності якого полягала у вирішенні надзвичайно важливих завдань через інтеграцію всіх міських громад.

Упродовж 1917–1918 рр. на теренах Волинського регіону продовжували діяти підрозділи етнічних громадських організацій, представлені польськими, єврейськими, чеськими. З цього приводу українською дослідницею О. Білобровець було зазначено: «Після зречення царя у березні 1917 року на місцях з'явилися представники Тимчасового уряду, почали формуватися ради об'єднаних громадських організацій і

політичних партій та їх виконавчий комітет. У Житомирі великою мірою вони були сформовані за участю польського населення, яке і раніше було представлено у міській владі. Виникає значна кількість громадських організацій різних політичних і національних спрямувань. Зокрема, були сформовані Польський комісаріат, Житомирський комітет Польського демократичного союзу, низка польських жіночих організацій» [12, с. 103].

Отже, події Лютневої революції 1917 р. і трансформаційні процеси, пов'язані із ними, значно активізували громадський рух на Волині. Нові суспільно-політичні обставини сприяли продовженню функціонування переважної частини всіх благодійних формувань, утворення яких було детерміновано початком Першої світової війни. Серед низки напрямів їх роботи пріоритетним було вирішення питання щодо підтримки біженців. Водночас, ці революційні події стали поштовхом до утворення нових організацій громадського сектору. Особлива активність у цьому напрямі виявлялась етнічними громадськими товариствами.

Список використаних джерел

- 1.Рєєнт, О., Сердюк, О. (2004). Перша світова війна і Україна. К. : Генеза, 480 с.
- 2.Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна. (2014). У 2-х книгах. Кн.1: Історичні нариси. Ред. кол.: В. А. Смолій (голова). НАН України. Інститут історії України. К.: ТОВ КЛІО, 784 с.
- 3.Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна. (2015). У 2-х книгах. Кн. 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), О. П. Рєєнт (відп. ред.), О. Кирієнко (відп. секр.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. К.: ТОВ КЛІО, 800 с.
- 4.Бернадський, Б. (1998). До питання про стан економіки Волинської губернії в роки Першої світової війни. Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ. Луцьк: Вежа, 3, 49–55.

5.Бондаренко, Г. (2016). Волинь у Першій світовій війні: актуальні питання історії та історіографії. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі. Луцьк, 58, 3–8.

6.Дем'янюк, О. (2011). Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914-1921 роках. Луцьк : Твердиня, 320 с.

7.Дем'янюк, О. (2016). Волинська губернія під час Першої світової війни: вивчаючи історію рідного краю. Педагогічний пошук, 2, 71–76. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2016_2_23.

8.Дем'янюк, О. (2014). Перша світова війна на Волині: історіографія проблеми. Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події). Зб. м-лів Міжнарод. наук. форуму (м. Львів, 26 – 28 червня 2014 р.). Львів: АСВ, 6–8.

9.Каліщук, О. (2000). Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців на Волині: археографія питання. Науковий вісник ВДУ. Історичні науки, 1, 80–83.

10.Заброварний, Б., Михайлюк, О. (2002). Українське село в роки першої світової війни: навчальний посібник. Луцьк: Надстир'я, 148 с.

11.Рацілевич, А. (2010). Організаційне оформлення українського національного руху на Волині (березень – червень 1917 р.). Волинські історичні студії, 4, 20–29.

12.Білобровець, О. (2015). Соціогуманітарний простір поляків Волині у роки Першої світової війни. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія, 20, 99-104. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlulief_2015_20_9

13.Жванко, Л. (2012). Біженці Першої світової війни: український вимір (1914 – 1918 рр.). Харків: Віровець А.П. «Апостроф», 568 с.

14.Жванко, Л. (2014). Біженці Першої світової війни: організація благодійних зборів на українських землях за часів Російської імперії. URL: <http://www.krasnokutsk.org/>

15.Донік, О. (2005). Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни. Проблеми історії України XIX - початку XX ст. 9, 61–86.

16.Донік, О. (2014). Гуманітарна складова діяльності Всеросійського Союзу міст в роки Першої світової війни. Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. 23, 163–173.

17.Загребельна, Н. (2003). Провідні гуманітарні організації в Україні у період першої світової війни: створення, структура, соціальна база, джерела фінансування. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 6, 255–269.

18.Разиграєв, О. (2018). По обидва боки фронту. Громадські організації на Волині в роки Першої світової війни: 1914 – 1918 рр. Луцьк: Вежа-Друк, 240 с.

19.Держархів Житомирської обл., ф. Р 405, оп.1, спр.6.

20. Грибан, О. (2015). Діяльність Українського товариства Червоного Хреста (20-30-ті роки XX ст.). Київ. С.14.

21.Волынские губернские ведомости, (1917). 21 березня, 1.

22. Держархів Рівненської обл., ф. 548, оп.1, спр.1.

Контакти оргкомітету

Координатор: Наталя Кузовова

E-mail: NKuzovova@ksu.ks.ua

<http://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairHistoryUkraine>

Ми у Фейсбукці: <https://www.facebook.com/pg/HistoryKhersonStateUniversity>